

Imprimat legal.

29. MAI 1925

Nr. 2

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ-CULTURALĂ

C U P R I N S U L :

Virgil Șotropa : <i>Regimentul grăniceresc năsăudean</i>	Pag. 1
Vasile Bichigean : <i>Poëmation de secunda legione valahica sub Carolo barone Enzenbergio</i>	13
V. Șotropa și Dr. Al. Ciplea : <i>Documente bisericești</i>	20
Vladimir Macovei : <i>In munții rodneni</i>	51
Virgil Șotropa : <i>Voci străine despre Români</i>	55

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Redacția, administrația și direcția revistei:

„ARHIVA SOMEȘANĂ“ Năsăud, liceul Gh. Coșbuc

Năsăud 1925

REGIMENTUL GRĂNICERESC NĂȘAUDEAN

VIRGIL ȘOTROPA

Spre a pune stavilă puterii turcești care tot creștea și amenința țerile învecinate, domnitorii austriaci și ungari încă de mult începuseră să creeze la hotarele sudice un întreg sistem de graniță militară, care către mijlocul secolului XVIII se întindea ca un cordon dela Marea Adriatică până la Porțile de Fier. Grănicerii cari formau regimentele și batalioanele confiniare, în timp de războiu aveau în prima linie chemarea să apere granițele țerii, iar în caz de nevoie să lupte orișunde alături cu celelalte trupe armate. În timp de pace însă ei aveau îndeosebi să împiedece contrabandele, să urmărească și prindă pe hoți și pe ceice încercau să treacă în mod clandestin peste hotare, și să formeze stațiuni de carantină împotriva boalelor contagioase, mai cu seamă împotriva ciumei care venea tot cam din Orient.

La confiniile ardeleni mai de mult făceau serviciile sus amintite așa numiții *plăieși*, ajutați după trebuință și de soldații dispuși prin diferitele garnizoane. Văzând însă din experiențele făcute, că trupele de grăniceri slavoni,

croai și bănățeni s'au afirmat, împărăteasa Maria Terezia hotărî ca sistemul de graniță să se continue și dealungul confiniilor ardelenne până la Bucovina. În scopul înlăturării acestei hotărîri, curtea din Viena a dat în 1761 ordin, ca generalul-comandant și președintele guvernului transilvan, baronul *Adolf Nicolau Buccov*, să aștearnă propunere în chestie. Încă în Octombrie al aceluiaș an Buccov și-a înaintat propozițiile cari au fost acceptate în 20 Ianuarie 1762 din partea consiliului de războiu austriac, iar el a fost numit în 11 Aprilie 1762 comisar imperial pentru înființarea graniței militare ardelenne.

Conform planului revizuit de mareșalul conte *Leopold Iosif Daun*, și aprobat în 16 Aprilie 1762 de împărăteasă, Buccov imediat se și apucă de lucrările preliminare pentru ridicarea regimentelor grănicerești. Se statorise ca ele să fie șase la număr, dintre cari — cu toată opoziția nobilimei maghiare, căreia nicidecum nu-i convenea planul — Românii aveau să formeze două regimente de pedestrimă și unul de dragoni, iar Secuții trei regimente de pedestrimă și unul de husari.

Un regiment de pedestrimă cu 12 companii și regimentul de dragoni cu 8 escadroane aveau să fie înființate în ținutul nostru năsăudean, nu numai pentru că se știa că Românii acestei regiuni vor fi buni soldați, dar și pentru motivul ca prin militarizare să se pună capăt nesfârșitelor hărțueli între Sașii bistrițeni și Românii someșeni oprimați. Intenția aceasta ieși la lumină altminteri încă în Februarie 1762, când pe neașteptate sosi la Bistrița colonelul *Schröder* și, însoțit de sublocotenentul de geniu Halbmann, călători prin toate satele din Valea Rodnei dela Mocod în sus, vizită și satele Nușfalău

și Sântioana din Valea Șieului, apoi ceru dela magistratul orașului Bistrița conscripția familiilor și moșiilor din acele sate, și toate actele împreună cu raportul său le trimise curții vieneze.

Comandant al regimentului nostru de infanterie a fost numit locot.-colonelul *Georg Raschütz*, iar al celui de dragoni locot.-colonelul *Dombrovka*, cari imediat își formară în Viena un corp de ofițeri, și după obținuta confirmare a acestora din partea curții, plecară spre Ardeal și sosiră în Năsăud în August 1762. Nou numiții ofițeri au fost aleși din toate neamurile reprezentate în monarhie, ba erau între ei chiar și francezi și italieni ca Toussaint, Bouquier, Humbourg, Sburlati, Belloni, Delvardi și căpitanul *Anton Cosimelli*, cunoscut ca scriitor și mare filoromân. Urmașii unora dintre ei trăiesc și azi în ținutul nostru. Capelan al regimentului a fost numit *Teodor Naszodi* (Năsăudeanul).

Sosiți în Năsăud, ambii coloneli împreună cu ofițerii se și apucară de organizarea regimentelor, recrutând soldați din 23 comune românești, cedate de orașul Bistrița în acest scop. Actul cesiunii, la care magistratul orășănesc a fost aproape constrâns din partea curții din Viena, are multe peripeții și faze a căror descriere va urma cu altă ocazie. Acu ajunge să amintim că la început au fost militarizate comunele Rodna, Maieru, Sângeorz, Leșu, Ilva (mică), Feldru, Vărarea, Rebra, Rebrîșoara, Năsăud, Salva, Hordou, Telciu, Bichigiu, Suplaiu, Pöeni, Găureni, Runc, Zagra, Mititei și Mocod din Valea Rodnei, și Nusalăul și Sântioana din Valea Șieului.

Se vede că lucrările pregătitoare au progresat repede, deoarece din acte oficiale aflăm că la sfârșitul lui Octomvrie 1762 generalul Buccov, însoțit de consilierul guvernial conte Gavril Haller și de secretarul Alexiu Cserei, se afla în ținutul Bistrișii și al Rodnei pentru inspectarea nouălor trupe. Cu acest prilej au fost desfășurate deîntâi dată stindardele cari sosiseră din Sibiu în 15 Octomvrie și au fost primite cu mare pompă. Astfel Buccov putea să raporteze în 12 Noemvrie curții din Viena, că lucrările de organizare a regimentului grăniceresc român din Valea Șomeșului merg destul de bine.

În anul următor 1763 se întâmplă însă deodată o întorsătură neașteptată. Printre grănicerii atât români cât și secui începură a-se ivi adânci nemulțămiri cari trecură în adevărate revolte. Ce privește regimentul nostru, motivele de căpetenie ale stării agitate se pot rezuma în următoarele: Ofițerii streini nu înțelegeau să trateze cu indulgență și bunăvoință pe grănicerii români încă nedeprinși cu disciplina militară; dimpotrivă pentru orice transgresiune și vină mai mică le măsurau pedepse aspre și inumane. Încă și mai mult păcătuiau însă unii ofițeri cari cu orice prilej își manifestau disprețul față de poporul nostru și datinele lui, ba își băteau joc chiar și de credința și biserica românească.

Generalul Buccov la rândul său s'a dovedit incapabil să rezolve o problemă așa importantă cum a fost înființarea graniței militare ardelenă. Apoi i-se mai reproșa că favorizează pe Sași, că persecută pe preoți, și că în toată acțiunea sa aplică o rigoare brutală și excesivă. Au avut s'o simță asta și Români, cărora le-a închis și nimicît o mulțime de biserici și mănăstiri.

Agitația și-a ajuns culmea în regimentele din ținutul nostru cu prilejul când Buccov însoțit de episcopul Petru Paul Aron și de o strălucită suită civilă și militară, a venit în 10 Maiu 1763 să ia jurământul grănicerilor noștri. Cu regimentul de dragoni a decurs ceremonia în Năsăud mai neted, însă pe platoul Mocirlă de lângă Salva, unde erau concentrate companiile regimentului de pedestrime, se iscă încă înainte de luarea jurământului așa o fierbere între grăniceri, încât Buccov speriat de moarte o luă la fugă cu întreagă suita sa.

Petrecându-se între Secui turburări și revolte încă și mai mari și sângeroase, generalul Buccov fu chemat în August 1763 la Viena, unde i-s'a retras mandatul primit în chestia graniței militare, iar cu continuarea și finalizarea grelei opere a fost încredințat generalul baron Iosif Siskovici. Acesta, asistat de o comisie specială formată din consilierii guverniali conții Ioan Lazar și Nicolae Bethlen, comisarul Pivali, și secretarii Ștefan Halmagyi și Mihail Bruckenthal, Incepu din nou, pe alt calapod, organizarea regimentelor grănicerești.

Cutoatecă și generalul Siskovici a avut să lupte cu mari piedeci la înfăptuirea planului său, așa că pe Secui a trebuit să-i atace și supună cu arme; și cutoatecă în regimentul nostru din considerații disciplinare a fost nevoit să dicteze pedepse aspre răsvrătiților din anul precedent; totuși procedeul său a fost de altă natură, încât încetul cu încetul a împăcat și liniștit spiritele agitate. A lucrat foarte prudent energicul dar umanul general maicuseamă atunci, când în 16 Martie 1764, în locul locot.-colonelului Raschütz trecut la pensie, a prezentat el în persoană regimentului pe nou numitul

comandant baron *Carol Enzenberg*, bărbat cu cultură superioară, care învățase să vorbească românește și trata pe grănicerii noștri fără deosebire cu afabilitate și cu mult simț de dreptate, și care a intervenit cu toată autoritatea să i-se permită să numească și să avanseze și ofițeri români.

În baza noilor instrucții primite dela curte, Siskovici începu cu toată energia reorganizarea acum a trei regimente secuiești, două de pedestrimă și unul de husari, precum și a celor două regimente românești de infanterie. Regimentul de dragoni din ținutul nostru în anul 1764 a fost redus numai la două escadroane, iar soldații celorlalte 6 escadroane au fost împărțiți pe la companiile regimentului năsăudean de infanterie. Comandantul dragonilor și ofițerii disponibili au fost transferați în alte părți.

Tot în 1764 simțindu-se trebuința de un cordon militar mai întins, după cesiunea din partea proprietarilor de pământ și după conscrierea familiilor și moșilor, au fost militarizate încă șapte comune, adică Monor, Gledin, Șieuf, Budacul român și Ragla din Valea Șieului, și Morăreni și Rușii-Munți din Valea Mureșului.

Murind în 18 August 1764 *Buccov*, putea acu să lucreze generalul Siskovici și cu mai mult zor la finalizarea misiunii sale, ceea ce îi și succese. Astfel după premersa patentă din 16 Martie 1764, în care se fixară drepturile, datorițele și privilegiile grănicerilor români, declarați fiind aceștia de acu înainte „liberi”; putu să se publice în 24 Martie 1764 așa numitul regulament pentru granița secuiească, căruia după doi ani, în 12 Noemvrie 1766 i-a urmat regulamentul care a servit ca bază pentru constituția graniței românești.

După disolvarea în 1770 și a celor două escadroane rămase din fostul regiment de dragoni, se ivi ideea ca teritoriul regimentului nostru de infanterie să se întindă și asupra Bârgaelor, mai ales că locuitorii acelor sate se rugau necontenit să fie și ei militarizați, ca să scape din iobăgia conților Bethlenești. Cutoatecă la început se statorise că grăniceri să poată fi numai Români uniți, cu timpul totuș curtea veneză se împacă cu gândul că și neuniți să fie primiți în statul militar grăniceresc.

Pentru conscrierea familiilor și moșiilor Bârgăuanilor, apoi pentru prețuirea teritoriilor cari aparținuseră familiei Bethlen, s'a numit în 11 Iulie 1783 o comisie constătoare din reprezentanții statului militar: majorul *Carol Heydendorff*, căpitanul *Wenzel Thurenfeld* și sublocotenentul *Ioan Șincai*, toți trei ofițeri ai regimentului grăniceresc năsăudean; apoi din reprezentantul provinciei: judele de tablă (curte de apel) *George Aranka*; și din reprezentantul fiscului: *Ioan Csernici*. Această comisie și-a început activitatea în 8 August 1783 și a lucrat până în 17 Octomvrie, când s'au încheiat și semnat procesele verbale. După ce judele *Aranka* raportă guvernului că lucrările preliminare sunt isprăvite, la 16 Decemvrie 1783 s'a săvârșit în mod festiv incorporarea ținutului bârgăuan la teritoriul regimentului grăniceresc năsăudean, fiind prezenți: generalul baron *Rall*, mulți ofițeri grănicerești, contele *Nicolau Bethlen*, comisarul fiscal *Andrei Horvatovici* cu doi canceliști, și judecătorul *George Aranka*. Iar la 5 Ianuarie 1784 au fost adunați toți grănicerii bârgăuani, atât neuniții cât și cei trecuți la unire, și în prezența amintitului general *Rall* li s'a luat jurământul și li-s'au distribuit armele.

E de notat, că cu ocazia militarizării figurau ca închiegate în regulă numai patru sate bârgăuane, anume Borgo-Rus, Borgo-Suseni, Borgo-Joseni și Prundul Secului (mai apoi Borgo-Prund). Numai în cursul anilor următori — după ce mai întâiu conform planului făcut de locotenentul Schuller și sublocotenentul Fischbach, și aprobat de guvern, s'a dat o formă mai simetrică satelor Borgo-Tiha și Borgo-Bistrița — s'au organizat cele opt comune bârgăuane așa cum ele există și astăzi. Foștii proprietari Bethlenești au fost achitați din partea fiscului militar mai întâiu așa, că li-se plăteau anual interesele capitalului pe care îl reprezenta dominiul la care au trebuit să renunțe, iar mai târziu ei primiră ca răscumpărare o moșie în Bănat.

Urmează să vedem în trăsuri generale cum era organizat și administrat regimentul nostru grăniceresc, și cum era împărțit teritoriul peste care el se întindea.

Înainte de toate e de amintit că satele din cari se recrutau grănicerii, formau „*Districtul militar rodnean*“ (Rodnaer Militär-District), iar regimentul purta la început numirea „*Al doilea regiment valah, transilvan, grăniceresc de infanterie*“ (Zweites Walachisches Siebenbürger Grenz-Infanterie-Regiment). În 1769 la numirea aceasta se mai adaugă și „Nr. 17“, cu care se indica locul pe care îl ocupa în șirul celorlalte regimente grănicerești. Emblema sigilului la înființare a fost vulturul imperial austriac cu inscripția „*Virtus romana rediviva*“, și cu circumscripția „*Sigill. II Legionis Valachicae Nr. 17*“. Mai târziu s'a introdus sigilul cu marca imperială și cu circumscripția „*II Walachen Grenz-Infanterie-Regiment Nr. 17*“. Și tot cu numirea aceasta de „Walachen“ a rămas regimentul

până în 1849, când împăratul a încuviințat să se înlocuiască cu vorba „Romanen“.

Privitor la organizația internă a regimentului e de remarcat că el nu stetea permanent sub arme, având o anumită localitate ca garnizoană; ci grănicerii capabili de serviciu ieșiau din satele lor cu arma 'n mână, dar cu îmbrăcămintea lor proprie, numai în caz de nevoie, când se făceau exerciții, manevre și concentrări mai mari, sau când ei aveau să execute servicii de gardă, de cordon la granițe, de transport ș. a. Altfel își vedeau de gospodărie și de afacerile lor familiare și sătești. Se 'nțelege că 'n timpuri de războiu, cari mai ales în epoca napoleonidă erau multe grele și lungi, și grănicerii noștri luptau alături cu celelalte trupe armate ale monarhiei.

În localitatea designată ca centru al regimentului se afla numai comandantul cu organele de administrație, iar ceilalți ofițeri și subofițeri erau împrăștiați prin satele militarizate. Cu excepția unor sate mai mici în cari erau dispuși subofițeri, în fiecare comună grănicerească locuia stabil câte un ofițer, care în înțelegere cu preotul, primarul și cu bătrânii satului, dirija și controla toate afacerile obștești și particulare ale sătenilor, și despre toate raporta organelor superioare.

La înființare, regimentul era format din 2 batalioane, fiecare cu câte 6 companii, așa că în total erau 12 companii, dintre cari tot câte 2 companii formau o divizie. Comandantul regimentului stetea în Năsăud, iar dintre cei doi ofițeri superiori unul stetea în Salva și altul în Rodna. Comandanții companiilor locuiau în Năsăud, Rebrîșoara, Feldru, Sângeorz, Maieru, Rodna, Salva, Mocod, Telciu, Zagra, Monor și Rușii-Munți. Publicându-se în

1766 regulamentul grăniceresc, numărul companiilor a rămas tot 12, însă ele formau acu 3 batalioane. În 1770 au devenit Telciu și Feldru stațiuni ale ofițerilor superiori; iar în 1771 comandantul regimentului își avea sediul în Telciu, loc.-colonelul în Feldru, maiorul în Rebrîșoara, și căpitani, comandanți de companii, în vechile stațiuni, cu excepția celui din Rușii-Munți care a trecut în Budacul român. În 1778 Năsăudul a fost decretat ca sediu permanent al comandantului, iar după militarizarea Bârgaelor în 1784, loc.-colonelul locuia în Borgo-Prund și maiorul în Rebrîșoara.

După 1816 s'a statorit în fine următoarea împărțire, care a și rămas până la desființarea regimentului în 1851:

Năsăudul era sediul colonelului și al statului major; aci se aflau toate organele de administrație centrală a regimentului, precum și loc.-colonelul și unul dintre majori. Al doilea major staționa în Borgo-Prund. Comunele grănicere erau împărțite pe companii conform tabloului care urmează aci, și care este așa compus, ca cetitorul, fără indicație specială, să știe că la fiecare companie în comuna primă stetea căpitanul, în a doua locotenentul, și în a treia sublocotenentul. Singur numai la comp. IX steteau în Năsăud căpitanul și sublocotenentul, iar în Salva locotenentul. Dacă compania era formată din 4—5 comune, atunci în comuna a patra și a cincea staționa vr'un subofițer.

Tabloul companiilor: I. Monor, Rușii-Munți, Gledin, Morăreni. II. Budacul român, Nușfalău, Șieuf, Ragla, Sântioana. III. Borgo-Tiha, Borgo-Prund, Borgo-Murășeni, Borgo-Bistrița. IV. Borgo-Joseni, Borgo-Suseni, Borgo-Rus, Borgo-Mijloceni. V. Rodna vechie, Maieru, Ilva mare,

Rodna-nouă. VI. Sângeorz, Sâniosif, Măgura. VII. Feldru, Iliu mică, Leșu. VIII. Rebrîșoară, Rebramare, Nepos, Parva. IX. Năsăud, Salva. X. Telciu, Hordou, Bichigiu, Romuli. XI. Zagra, Poieni, Găureni, Suplaiu. XII. Mocod, Runc, Mititei.

Din cele expuse mai sus oricine își poate face întru câțva idei despre structura și organizația regimentului; abia poate să gândească și să creadă însă ce complexitate de afaceri, câtă muncă și răspundere erau împreunate cu administrația teritorului de graniță. Pelângă serviciul militar, toate daraverile publice și particulare ale grănicerilor, afacerile lor bisericești și școlare, chestiile de proprietate și ereditate, cele juridice, financiare și sanitare, întreținerea drumurilor și podurilor, și altele multe, erau dirijate și controlate de comandantul regimentului și de ofițerii săi. Aceștia trebuia să fie oameni culti și experți, energici dar drepti, ca să-și poată împlini greaua misiune. Grănicerii noștri pățiți încă din timpurile anterioare, când au avut să lupte din greu contra asupritorilor bistrițeni, erau foarte sensibili și nu suferiau inchități, tirării și vexații, din care pricină se iscau uneori și conflicte. În general însă se poate afirma, că sătenii noștri români au fost destul de mulțumiți cu soarta lor în timpul existenței graniței. În secolul trecut am mai apucat în viață bătrâni, cari cu părere de rău ne vorbeau despre încetarea administrației militare sub care, cu toate scăderile ce le avea, domnia ordine și disciplină, cinste și moralitate; grănicerii învățau destul în școlile lor, vizitau regulat biserica, aveau case curate, grădini pline cu pomi, pământuri rațional lucrate și căi de comunicație bune.

Și acu o părere. Scriitorul acestor șire nu cred să fie inutil și neavenit ca marele stat major al armatei române să ia la studiu sistemul de graniță al fostei monarhii austro-ungare. Cumpănindu-i laturea bună și laturea rea, și, cu omiterea acestei din urmă, adaptând vechiul sistem stărilor sociale din prezent; oare n'ar putea el să se înființeze dealungul confiniilor României întregite, încă mult timp amenințate din toate părțile? O armată de grăniceri ar face statului cu mult mai puține cheltueli, ar veghea pururea la granițe fără de-a sta continuu sub arme, și ar împlini și serviciile poliției, împiedecând tâlhăriile, contrabandele și fraudele dela vămi, dar maicu-seamă intrarea pe furiș în țară a elementelor nepoftite și primejdioase.

Poëmation

de secunda legione valachica

sub Carolo barone Enzenbergio

Vasile Bichigean

I.

Acesta este titlul unui opuscul, redactat în limba latină, care stă în strânsă legătură cu istoria regimentului de graniță din ținutul nostru. Fiind de mare importanță pentru descendenții vechilor grăniceri, cari au datoriat să cunoască trecutul glorios al înaintașilor lor, precum și pentru viitorul istoriograf al regimentului amintit, de altă parte existând numai în puține exemplare, inaccesibile multora și din punctul de vedere al limbii, credem că aducem un serviciu real, comunicându-l în traducere.

Înainte însă de a face aceasta, ținem să amintim, că militarizarea Văii Someșului a fost un act de mare însemnătate pentru Românii din acest ținut, având în vedere soarta mizerabilă, de care erau ei împărtașiți, până la înființarea graniței și considerând binefacerile culturale și economice, cari au rezultat pentru dânșii pe urma militarizării.

Opidul Rodna și toate comunele din această vale au fost anexate în 1472, în urma stăruinței Sașilor din Bistrița, cari doriau să-și înmulțească venitele, la districtul Bistriței, cu condiția, ca locuitorii din Rodna și Valea Rodnei să se bucure de toate drepturile și privilegiile, pe cari le-au avut din vechime și să fie supuși numai contribuțiilor, pe cari le plăteau cetățenii din Bistrița.

Sașii însă, nerespectând această deciziune, începură să pună încetul cu încetul pe locuitorii din Valea Rodnei taxe pe oi, pe brânză, impozite după cereale și alte produse, dijme, robote, etc. Pofa de câștig a magistratului din Bistrița a ajuns atât de mare, încât între anii 1754—1757 au luat și unii munți și i-au dat comunelor săsești. In această stare, apropiată de iobăgie, se aflau comunele din Valea Rodnei, când s'a aprobat proiectul de militarizare a acestui ținut. Sașii interesați lucrau din răsuperi, ca să împiedecă militarizarea. Când aceasta nu li-a reușit, s'au năzuit să ajungă barăm atât, ca locuitorii din Valea Rodnei să fie dați, spre militarizare, de cetatea Bistrița, ca iobagi.

Dar nici această dorință nu li s'a împlinit, căci Românii au fost militarizați ca oameni liberi și nu ca iobagi. Ușurarea prin militarizare a sortii Românilor de pe aceste plăuri n'a fost pe placul nu numai al Sașilor, ci și al celui alt popor conlocuitor: al Maghiarilor, cum transpiră din următoarele șire, scrise cu atâta ironie de istoricul maghiar Bod Péter în opera: „Brevis Valachorum Transilvaniam incolentium historia”: „Acum plini de nădejdea tuturor bunătăților visau veacuri de aur. Mergeau în pădure și la lucrul câmpului numai încinși cu sabia, batjocorind pe nobili și magnăți”.

La început Curtea din Viena a trimis în fruntea regimentului al doilea grăniceresc comandanți, cari n'au înțeles durerile și păsurile soldaților români. Abia după o experiență tristă de un an, care a avut urmări regretabile, și-a recunoscut greșala trimițând ofițeri cunoscători de popor și de limba aceuia.

Un astfel de comandant uman, blând cu soldații grăniceri a fost vicecolonelul *Carol baron de Enzenberg*. Pe acest comandant îl laudă scriitorul opereii *Poëmation*, și din acest motiv adaogă la titlul acesteia cuvintele: „sub Carolo barone Enzenbergio”. Autorul acestei poeme mici, care este unul din izvoarele istorice ale regimentului al II-lea român de graniță, semnează: „Comes Silvius Tannoli”, cece însă este pseudonim. Adevăratul lui nume, după mărturisirea contimporanilor și după cum rezultă și din alte documente, este *Antonius Cosimellius*, care a fost: „un Roman învățat și un poet talentat”. Indată ce a venit între Români, a și

descoperit originea romană a lor, pentru aceea îi numește în scrierea sa: „Romulidae“.

S'a născut în Roma. La anul 1762 era căpitan în al II-lea regiment român de graniță. A organizat compania a noua din Năsăud și își câștigă înaintea locuitorilor din acest ținut numele de mare binefăcător al populațiunii. La 1 Noembrie 1770 fu înaintat la rangul de maior, în 16 Martie 1778 fu vicécolonel, iar în 1785, după un serviciu de 23 de ani în regimentul menționat, intră în retragere. Pe când era maior, fu delegat, din partea comandamentului regimentului, în o comisiune, care era încredințată să fixeze linia de hotar dintre comunele grănicerești: Rebrisoara, Nepos, Feldru, Ilva mică și comunele săsești Dumitrea mare, Iad și Pintic. Din partea Sașilor era între alții și Michael Conrad de Heydendorff, secretar comunal în Midieș, care în autobiografia sa descrie activitatea acestei comisiuni și amintește, că a luat parte și maiorul Cosimelli, despre care spune cuvintele suscitute.

Cosimelli a scris și tipărit Poëmation între anii 1764—1767, adevărat îndată după înființarea graniței, în 100 exemplare sub pseudonimul Comes Silvius Tannoli. Din această primă ediție nu se mai găsește nici un exemplar.

În anul 1768 Samuel Sárdy, tipograf în Sibiu, la cererea mai multora: „fermeceți de elegența și erudițiunea opusculului“, a scos Poëmation în a doua ediție pe spesele proprii. Din această ediție un exemplar se afla înainte de războiu în Biblioteca muzeului transilvan din Cluj sub No. 1708, azi biblioteca universității din acelaș loc. Cuprinsul acestei ediții este următorul:

1. O laudă în versuri, la adresa autorului compusă de Zacharias de Nenel. Aci ni se descopere numele adevărat al autorului poemei: Poëmation.

2. O precuvântare către cetitori redactată de tipograful editor Samoilă Sárdy. În această precuvântare ni se spune, că autorul poemei este centurion în regimentul al doilea de graniță.

3. Adevăratul poëmation și

4. Două ode făcute de Anton Cosimelli: una către Someș, alta către comandantul suprem Andrei Hadik.

În anul 1830 s'a tipărit în Oradea Mare a treia ediție, intitulată ca și a doua: „Poëmation de secunda legione valachica

sub Carolo barone Enzenbergio". Această ediție cuprinde și: „Reflexiones IX ad Poëmation". Autorul lor nu este numit. Au fost făcute însă, cum e scris cu mâna pe un exemplar: „de fostul secretar gubernial Vasile Vaida", un bărbat distins din timpul renașterii naționalității noastre și un luptător întrepid pentru cauzele românismului în epoca de tristă amintire a feudalismului. Gheorghe Barițiu încă amintește în No. 41 din anul 1885 al „Observatorului", că aceste comentarii au fost scrise de Vaida.

Vasile Vaida s'a născut la anul 1780 în comuna Glod, județul Solnoc-Dobâca, din o familie veche românească venită din vechiul Regat, ai cărei membrii fură numiți în a. 1616, de principele Gavrii Bethlen, nobili și dăruțiți cu moșii în Glod și Frânceni. Cursul secundar l-a făcut în liceul din Baia-Mare, iar cursul filozofic și juridic în Cluj. În 1801 începu cariera publică, fiind numit cancelarist la guvernul regesc din Transilvania, apoi registrotor la direcțiunea fiscală, în sfârșit concepist. La anul 1817 ajunge profesor de istoria dreptului penal. Atunci se începu o epocă nouă pentru studenții români. Până atunci puteau să studieze numai nobilii, dar începând cu numirea lui Vaida se permise să învețe și copiii din familiile nenobile. Vaida a fost un zelos apărător al intereselor neamului românesc și un harnic conducător al tinerimii române atât prin cursurile sale, cât și prin îndrumările, ce le da în casa-i larg primitoare de toată lumea românească. La 1821 se căsătorii cu Iosefina Méhesi, fiica lui Vasile Méhesi, și el bun Român și autorul mai multor scrieri de valoare și petiții de ale Românilor adresate Curții din Viena. La 1824 publică cursurile sale și anume: „Noțiunea dreptului și a legilor civile private din Transilvania"; Istoria acestor legi și Istoria dreptului transilvan. La 1829 fu numit secretar la guvernul regesc transilvan, în care timp a fost mâna dreaptă a ambilor episcopi români din această provincie în toate cauzele politice bisericesti. În 1830 tipări Poëmation și mai multe cuvântări, rostite de el la diferite ocaziuni ca profesor de drept. În 1833 îi muri soția, ceea ce îi pricinui o durere atât de grozavă, încât, în anul următor muri și el, unul dintre puținii sprijinitori și apărători ai cauzei drepte a poporului român din Transilvania. La înmormântarea lui, îndeplinită de episcopul Lemenyi, unul dintre

asistenți se spune că ar fi zis: „A murit Hristosul Valahilor“ (Nó, meghalt már az oláhok Krisztusa). Din aceste cuvinte se vede influența mare, ce a avut acest om de valoare asupra dezvoltării culturii românești din Ardeal și stima, de care a fost înconjurat. În această epocă, când atât de puțin și atât de greu se putea face ceva pentru Românii de sub stăpânirea habsburgică, el a ajutat mult la deșteptarea sentimentului național românesc și prin publicarea acelor: „Reflexiones ad Poëmaticion de secunda legione valachica“, reflexiuni cari au meritul de a fi contribuit în mod simțitor la cunoașterea istoriei regimentului al doilea românesc de graniță, fiindcă în ele se cuprind multe documente, cari azi nu mai există.

În Reflexiones autorul Vasile Vaida ne dă mai întâiu un scurt rezumat istoric, după Anonymus Belae Regis Notarius, apoi tratează în liniamente generale istoria militară a țării sub sistemele feudale, cu soldați mercenari, cu ostași de castele și frontiere. Istoria regimentului al doilea se începe la pag. 35 și ține până la pag. 89. De aci încolo se ocupă de istoria națională și religioasă a Românilor până la anul 1830. La sfârșit adaugă cele două ode: cătră Someș și cătră comandantul suprem A. Hadik. În partea, ce tratează istoria regimentului al doilea, autorul reflexiunilor nu citează nici un izvor, în baza căruia a scris-o. Dar e cert, autorul a utilizat istoria regimentului scrisă de fostul director școlar Istrate din Năsăud și copiată de sublocotenentul pensionar Petru Tanco la anul 1830, care însă s'a pierdut în anii 1848/49; și a consultat și pe Ioan Mărian, fostul vicar din vicariatul Rodnei.

Această istorie alui Istrate a fost temelia istoriei regimentului, câtă se află trecută în Poëmaticion.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

II.

În cele ce urmează dăm în românește, dar nu în ordinea cum se succed, părțile cuprinse în scrierea Poëmaticion, după cum se găsesc în ediția a treia, publicată în Oradea Mare la anul 1830 de Vasile Vaida. Textul original e latinesc.

1.

Oda către Someș cu ocazia terminării podului dela Iiva mică, făcut din porunca baronului Carol Enzenberg.

„Furiosule Someș, răsărit în culmile Carpaților, oprește-ți puțin apele, ca să-ți spun ceva. Înainte vreme furia ta n'a putut fi îmblânzită prin nici un meșteșug; acum însă îți pleci gâtul sub jugul neobișnuit. Călătorul, care nu de mult stătea îngrozit de vederea ta, acum își urmează calea fără nici o grijă. Cine a îndrăznit să facă toate acestea? Acela, care a îndreptat cotiturile urte ale țărnicilor tale, care, cum vezi, i-a îndemnat pe urmașii lui Romulus, să-și schimbe datinile sălbatice și să se apropie de străbuni și care cel dintâiu i-a învățat să plutească cu plute pe spatele tău și să afle noi căi de câștig. De aci încolo departe îți va răsună numele în lume, pe când până acum ți-ai petrecut anii fără mărire. Oh! Someșule, de ce soartă fericită te bucuri acum! Cât de mult ți-a crescut slava în scurt timp! Dacă tu învins te bucuri de o astfel de cinste, cu cât mai mare trebuie să fie gloria învingătorului.“

2.

Oda închinată, de către soldații regimentului al doilea de graniță, lui Andrei Hadik, comandantul suprem al armatelor din Transilvania, cu ocazia primei treceri în revistă a acestei legiuni. Oda este scrisă în distihuri, de autorul Poëmation-ului: Silvius Tannoli (Antonius Cosimellius).

„Mare bărbat, această poartă ce o ai înaintea Ta, e ridicată nu din crengi de laur, simbolul biruinței, ci din frunze comune. Fii iertător, dacă în locul ramurilor de triumf, insigniile străbunilor, s'au pus (oh! rușine!) copăcei de puțin preț. Aducându-ne bine aminte de virtuțile strămoșești nu stăm la îndoială să urmăm din nou căile vechi. N'a fost mai strălucitoare frumuseța primilor Quiriți, când Romulus i-a deprins în arta națională. Tu, care depe acum ești foarte renumit în întreagă lumea, abia cunoști pe cineva, care să Te întrecă în mărire. Nu nesocoti gândurile noastre bune. Celor ce vom fi soldați în tabăra ta Tu ne vei fi al doilea Romulus.“

3.

Dedicația făcută autorului poeziei Cosimelli de către Zaharie de Neneș.

„Îngăduie-mi, mare poezie, să fac puțină amintire despre numele tău, fie că ai mare trecere, fie că îndeplinești lucruri mari. Nu mă înșel în judecata mea în nici un caz, fie că ești comitele Tannoli, fie că schimbând literele te numești Cosimellius. Aceasta este caracteristica bărbaților mari, că lasă ca strălucirea faptelor lor să se răspândească sub un nume fictiv. Tu, Antonius, ai meritul, că gloria Someșenilor, bărbați distinși în serviciul lui Marte, s'a lăsat peste întreg pământul. Și aceasta Ți se poate atribui cu dreptul Ție, că prin mijlocirea Ta Maria Terezia a cunoscut mai bine acest neam. Fericiți aceia, cărora le este îngăduit să se bucure de aceste favoruri și să stea sub îngrijirea Ta, Mare Împărăteasă! Astfel până când vor înflori culmile Pindului sfânt, și tu măreață Rodnă vei produce pe Romulizii tăi, deopotrivă va fi mereu cinstită această operă și autorul ei, cunoscut pretutindeni sub amândouă numele. Dar la ce să mai lungesc vorba? Vecinic să dăinuiască amintirea acestei lucrări importante, ca să o poată cunoaște și urmașii.

În piatră să fie gravat deoparte Marte, de altă parte poetul, care știe mania „a fel sabia cași peana“.

(Continuarea în numărul viitor.)

DOCUMENTE BISERICESTI

V. Șotropa și Al. Ciplea

15 *)

Sibiu, 6 Aprilie 1745. Guvernorul Transilvaniei, Conte *Haller*, în baza ordonanței împărătesei Maria Teresia, scrie magistratului din orașul Bistrița: E îndeobște cunoscut, că înainte de aceasta cam cu 50 de ani preoții, episcopul și satele românești din Ardeal s'au unit, păstrându-și ritul grecesc, cu biserica romano-catolică. Această unire a fost aprobată de Curia romană și promovată de împăratul Leopold și următorii împărați și regi, înzestrând ei clerul unit cu multe privilegii și imunități și făcându-l egal cu clerul de rit latin. Biserica unită a fost în pace, pânăce înainte de aceasta cu câțiva ani un călugăr primejdios venit în țară a turburat satele, amăgind poporul cu datini superstițioase; apoi nesocotind drepturile, privilegiile și imunitățile acordate preoților uniți de către pomeniții monarhi, cuprinse mai nou și în codicele legilor patriei, preoții schismatici, veniți cine

*) V. docum. 1—14 în Nr. 1 al revistei.

știe de unde și aflându-se satele împotriva preoților uniți, au ocupat în multe locuri bisericile, casele parohiale, pământurile și toate dependențele; pe unii preoți uniți i-au deținut și au întrebuințat toate mijloacele pentru a nimici sfânta unire. În caz de nevoie se va face cercetare și atunci vor ieși la iveală cei care au sprijinit, direct sau indirect, această operă. Auzind despre încercările sacrilege, Maiestatea Sa împărăteasa cu data 12 Martie a. c. a ordonat păstrarea neștirbită a unirii. În urmăre guvernorul ordonă: 1. Preoții uniți să fie așezați din nou în bisericile și bunurile bisericesti. 2. De aci înainte să fie apărați față de orice violență, păstrându-se toate privilegiile și imunitățile; nici o comună să nu fie asuprită pentru unire. 3. Preoții schismatici, ca lipsiți de privilegii, să fie supuși sarcinilor publice, iar dacă s'ar afla că lucrează contra unirii, să fie deținuți. 4. Dacă ar intra în Ardeal preoți din țară străină, să nu fie admiși, dacă nu sunt uniți. 5. Dacă vre-un schismatic a făcut pagubă preoților sau comunelor unite, să restituie prada făcută. 6. Orice încercare de felul acesta magistratul s'o împiedece și imediat să raporteze guvernului. Magistratul să împlinească această poruncă cu cea mai mare grijă; în caz de neglijență va fi denunțat curții imperiale; să nu creadă nimeni că Maiestatea Sa împărăteasa va îngădui să se nimicească unirea întemeiată de împărați pe fundament atât de puternic, ci o va sprijini și pe alte căi.

Generoso, Prudentibus item ac Circumspectis etc. Lectae in sessione publica die 19-na Aprilis a. 1745. Mandatur manutentio Valachorum unitorum in omnibus privilegiis et immunitatibus etc. De dato 6-ta Apr. 1745. Sacrae regiae Maiestatis Archiducis Austriae etc. nomine. Tudva vagyon az egész hazában ennek előtte plus minus ötven esztendőkkel az Erdélyben lévő schismaticus mind papok

akkori püspökökkel edgyütt, mind pedig schismaticus kösség minemü uniora lépett vala ritu tamen Graeco et non Catholico a romai anyaszent egyházzal. Mellyet az akkori szentséges apostolica curia kegyelmesen confirmált; annak utánna amint tudjuk edgy nehány rendbéli püspökök praeficiált azon Graeci ritus Clerusnak és kösségnek; augeálták penig ezt concomitanter, néhai felséges Leopoldus császártól fogva következő császári, királyai, mind ezen hazánk regnans fejedelmi sok rendbéli privilegiumokkal, immunitasokkal adaequalván ökök in iuribus Ecclesiasticis az latin ritus Ecclesiasticusokkal. Mellyben pacifice voltanak mind ekkoráig mig nem sokkal ezelőtt egy hitető veszedelmes impostor caluger ide bé velödvén anynyira elcsábította az tudatlan kösséget, hogy felzavartatván az által elsőbben azon unionak sistemája ettől nemcsak nagyon láttatott recedálni, hanem büjös-bájos ritusokra is et monstruosas quo ut relatum est superstitiones, bigamias et alia incestuosa matrimonia prorumpál; in super penig nulla habita ratione privilegiorum immunitatum et iurium Ecclesiasticorum, a praelibatis Sacratissimis monarchis collatorum, et a gloriosa regnante principe confirmatorum; novissime in codicem legum patriarum articulariter insertorum, ez unites Clerus, templomait, házait, parochiait, ahoz tartozando fundusait, appertinentiait a schismaticus és sok számmal nem régen Isten tudja honnan be jött popáktól incitáltatván, és a kösséget ad sacrilegos ausus animálván, sok helyeken elfoglalták, személyekhez is violenter hozzányultak, némelyeket contra iura Ecclesiastica detinealtanak, és minden mediumokat attentálni kényszeríttenek ad ever-tendam et labefactandam Sacram hanc unionem tot privilegiis et immunitatibus stabilitam. Melyeknek specificatioját hosszas volna recenseálni, hanem a következő inquisitiok, ha továbbra is arra provocaltatunk, megmutatják azokat is akik directe aut indirecte connivealtanak, ehez concurraltanak vagy ipso facto cooperaltanak volna. Ezen istentelen sacrilegus aususok kegyelmes füleibe hatván felséges Aszszonyunknak, nekem gubernatornak kegyelmesen és districtim méltoztatott recenter sub 12-ma mensis Martii anni currentis parancsolni, tudni illik hogy valamint nem szándéka eö felségének ezen haereditarius principatusának systemáját változtatni; ugy ellenben hogy ezen sokszor említett unionak felséges nagy-atyától, bátyától és édesatyjától conferáltatott és resolváltatott, magától pedig eö felségétől confirmaltatott diplomáit, indultumit valakik által infringáltatni éppen nem akarja, hozzá tévén azt is kegyelmesen eö felsége formalibus his: Interim autem ne malum hoc servitio nostro et communi bono perniciosum in illo principatu nostro incrementum summeret; sedulo attenderes, mely eö felsége kegyelmes parancsolattya-proponáltatván mai napon in consilio gubernii concludáltatott: I-mo Hogy az templomból exturbalt Ecclesiastica, et secularis pos-

sessiojokban megbántatott unitus papok kegyelmetek helységében medio supremi, et V. officialium templomokban, legitima possessiojokban reponaltassanak és in integrum restituantassanak. Concomitanter 2-do Ennek utánna minden violentiatol illibate conseruallassanak az előszámlált privilegiumok, immunitások sacro sancte observallassanak, az unitus kösséget is intuitu unionis senki inkább terhelni ne merészelje, hanem indiscriminatim mind más hazánkbeli kösség egyaraánt accomodáltassék. 3-tio A schismaticus papák mint nem privilegiatusok közönséges terh viselés alá vettessenek, hogy ezzel is a contribuens kösség mostani nagy terh viselés alatt subleváltassék, kik ha legkisebbet is a kösség között contra unionem quietemque ac liberum et imperturbatum exercitium Graeci ritus unitorum movealni attentalni, subolfacealtatnának; eo facto elfogatassanak tamquam publicae quietis turbatores, a guberniumnakazonnal hirt tévén irántak. 4-to Ha kik pedig idegen országból ily veszedelmes dolog gerjestésére jöttek vagy jövendők volnának, papi praerogativával élni kívánok; megvizsgálván ordinationojokrol adott leveleket szorgalmatosan, ha per eos quorum interest unitusoknak nem tanáltatnak, ne admittáltassanak, hanem bejelentvén a közelebb lako Graeci ritus praesbiternek, archidiaconusnak vagy vicariusnak, a tiszték elimináltassák. 5-to Ha kik a schismaticusok közül kárt violenter teltene az unitus papoknak vagy kösségnek, mint per vim comittalt spolium töstént restituantassék. 6-to Ha mi tovább valo ausus malitia vagy strepitus történnék pedig közöttük észbe vévén, minden uton-modon eleit venni és azonnal a guberniumot genuine informálni szoros kötelességében áll a tisztéknek. Minden ezekre pedig autoritate benigni mandati regii, fő és vicetiszték oly kötelességeket esmerjék lenni és azt pro virili magok előtt viseljük is, hogy ha perfunctorii cunctanter, anynyival is inkább negligenter vigyáznának, nominanter feladatván a felséges udvarnak mint királyi parancsolattal nem gondolok, ami fogja követni magoknak tulajdonítsák, mert ne gondolja senki, hogy ezen uniot, mely ut supra oly erős fundamentumra építettett eő felségektől kegyelmes Aszszonyunk eő felsége evertalni vagy prostitualni megengedje, hanem ki tudja quibus fortioribus etiam viis et modis, kétség kívül manutenealja. Secus non facturis etc. E regio principatus Transilvaniae gubernio. Cibini die 6-la Aprilis anno 1745. Comes Haller gubernator, Baro Georgius P. Pongracz cancellarius, Stephanus Boer secr. gub.

16

Blaj, 16 Noemvrie 1745. Vicarul general al uniților, Petru Aron, scrie primarului din Bistrița că, conform

relației *preoților uniți din Rebrîșoara*, Vasilie și fiul său Ignat, aceștia sunt supuși de către săteni la *dări*. Ce-i drept, sătenii afirmă, că nu preoții sunt impozitați, ci fiul preotului Vasilie. Dar acesta trăește împreună cu tatăl și fratele său, fiindcă trebuie să-i sprijinească, căci murind soțiile lor, conform prescripțiunilor canoanelor, ei sunt nevoiți să trăească viață celibatară. Vicarul are știre, că și alți preoți din district sunt nedreptățiți în așa chip. Deci roagă pe primar să apere drepturile preoților uniți din district, implinind în acest fel ordonanțele guvernului regal și gândul Maiestății Sale, care poruncește să se păstreze neștirbite imunitățile clerului unit.

Spectabilis ac Amplissime Domine Iudex Regie, Domine mihi Colendissime! Honorabilium poparum: Vaszilie huiusque filii Ignat Graeci ritus unit. sacerdotum ex Ribrisoara nomine dolorose expositum est, qualiter iidem secundum privilegia uniti cleri, et praerogativam Ecclesiasticam ab omnibus externis oneribus hactenus, qua legitimi presbiteri immunes habiti, iam ad contribuendum cum plebeis traherentur a pagensibus, allegantibus quidem, tale onus non ipsis popis sed filio popae Vaszilie impositum esse. Quia vero (uti refertur) ille cum patre fratreque suis praementionatis adhuc in omnibus indivisus, uno eodemque, uti dici solet, pane vescatur necessitate hanc indivisionem exigente, utrisque videlicet popis, defunctis eorum conthoralibus, in coelibatu ad praescriptum sacrorum canonum permanentibus; quibus proin iure convenientissimo imo naturaliter debito qua patri fratrique idem inservire obligatur. Similia etiam alia poparum aggravari in illo districtu relatum mihi est. Debito proinde cum honore Splem DVrarum rogandam habeo dignetur tum nominatos querulantes, tum reliquos, si qui iniuriantur, eius districtus sacerdotes unitos in suis iuribus Ecclesiasticis manutenere defendereque; factura per hoc rem tam regii gubernii districtis ordinibus, quam intentioni Sae Rae Maestatis, uniti cleri immunitates illibatas conservari praecipientis convenientissimam et a me in aliis occurrentiis demerendam. Quibus de reliquo omnigenam prosperitatem D. V. Spli animitus precatus maneo *Balaszfalvae* 16 Novbr. 1745, Spl's D. V. obligatissimus servus *Petrus Aaroni* vicarius generalis unitorum.

Sibiu, 20 Maiu 1746. Guvernorul Conte *Haller*, pomenind ordonanțele circulare din 6 Maiu 1744 și 6 Aprilie 1745, date în cauza clerului unit, reproșează magistratului bistrițean, că nu numai n'a împlinit ordonanțele, ci a îngăduit să se săvârșească și alte injurii față de acel cler: a permis adică să fie *atacați preoții uniți* chiar și în biserici în cursul slujbei dumnezești, și afară de biserici; să fie scoși din parohii și să fie lipsiți de beneficiarea pământurilor și pădurilor; să fie supuși dărilor și sarcinilor iobăgești; deci să fie tratați în mod neomenos. Dimpotrivă preoții schismatici au fost sprijiniți și bunurile răpite de la preoții uniți li s'au cedat lor. Guvernul neputând suferi asemenea stări, ordonă odată pentru totdeauna, ca magistratul să dea seamă, cum de n'a raportat guvernului și cum de a îngăduit astfel de fapte. De aci încolo să aperse din oficiu pe clerul unit față de orice violență; bunurile răpite să se restituie, iar delincvenții să fie pedepsiți; cu un cuvânt să nu mai sufere astfel de lucruri contrare poruncii împărătești. Altfel, față de magistrații neglijenți guvernul va fi nevoit să procedeze conform legii și să-i denunțe curții.

Sacrae Caesareae etc. nomine. Generose, Prudentes etc. Mi-képpen committaltatott az egész hazára iteratis vicibus, signanter pedig die 6-ta Maii 1744 consequenter 6-ta Apr. anni subsequentis circulariter az unitus clerus dolgában, supervacaneum volna recapitulálni, mely szerint commissionknak minemű effectuma lenne, hogy kegyelmetek informatioját arról submitálná, legelsöben is iniungáltatott vala, de nemcsak ennek effectuma nem következett, hanem annak fellelte különös helyekre tett, és tölünk serio emendaltatni parancsolt nagy aususokon kívül, ujjabb terhes panasz adatott fel azon clerus részéről. Mely ha ugy vagyon, nemcsak a Romano-Catholica hanem országos unio ellen is volna; hogy tudni-

illik az unitus papokat még templomokban és isteni szolgálattok alatt úgy templomokon kívül is impetálni, kezeket reájok tenni, az Ecclesiákból exturbálni, közönséges territoriumok és erdők beneficiumtól, sőt más efféléktől megtiltani, ado és közterek viselésék s jobbágyi szolgálat alá kényszeríteni, egyszerre minden illetlen gyalázzattal szenvedéssel illetni, ellenben pedig a schismaticus papokat manuteneálni, az unitusoktól eripiált beneficiumokat minden igazság ellen in tantum rerum confusionem propria autoritate a schismaticusoknak engedni praesumálnák némelyek. Mely panaszok rebus ut p̄fertur stantibus minemű momentumuak légyenek, kiki megítélheti, a guberniumnak pedig szenvedni nem lehet. Mely okon strictissime committatit Kglteknek ex superabundanti semel pro semper, legelsőben is adja okát minél hamarább, miért ezen dologról commissionk tenora szerint posthabealta tudositását, s ezen patrumokat miért szenvedte? Annakutánna pedig az unitus clerust minden violentiától ab officio manutenealya; az ki vétetteket, mind törvény ellen spoliatusokat in integrum mox et de facto restituálya; az erőszak tevők ellen indispensabiliter törvényünk szerint procedaltasson; továbbá pedig ily nagy momentumu felséges Aszszonyunk kglmes parancsolatai ellen praesumált dolgokat akárkitől is attentaltatni meg ne engedjen. Megfontolván jól ily ausus és annak correctiojában következő köteleesség neglectusa mit légyen. Különbben a gubernium kételenítettik ezen dolog megelőzésére s maga exculpatiojára a felséges udvarnak minden kibocsátott parancsolatait, mind azok szerint kik micsoda relatiokat tettek a circulusok közül, minél hamarább feladni, sőt azonkívül contra renitentes immediate articulariter procedaltatni. Secus non facturis etc. E consilio regio guberniali Transsilvanico. *Cibinii* die 20-a Maii ao. 1746. Com. *Haller* gubernator, *Stephanus Boer* secr. guber.

18

Bistrița, 4 Iunie 1746. Magistratul din *Bistrița* este provocat de către guvern să răspundă la întrebările:

1. Sunt preoți uniți cari au fost scoși din bisericile lor?
2. Săvârșit-a cineva violență față de uniți?
3. Făcut-au neuniții ceva pagubă sau nedreptate uniților?
4. Venit-au din țeri streine indivizi cari uzurpă prerogativele preoțești și năzuiesc să ațâțe satul contra unirii?
5. Este în districtul românesc revoltă împotriva unirii, ori ceartă între

preoți și comună? 6. Cine împiedecă pe preoții uniți în slujbele lor dumnezeiești, îi oprește dela folosirea pământurilor comunale și a pădurilor, îi supune și silește la dări și sarcini obștești? — Magistratul la rândul său a întreat pe *protopopul Românilor din district* și pe doi preoți uniți: *Popa Gălan din Leșu și Popa Andreiu din Feldru*. Aceștia au raportat, că în district nu are nimeni doleanță, toți sunt în liniște, preoții și satele unite se bucură de toate imunitățile și prerogativele. Dar: 1. În *Rebrișoara* este un preot unit, cu numele Popa Vasile. Acesta are lângă sine 2 feciori, dintre cari 1 e diacon, scutit de sarcini, iar al doilea nu e biserican, cultivă pământuri censuale; comuna l-a impozitat, dar nu vrea să plătească. Protopopul îl sprijinește. Pare că totuș ar trebui să plătească dare. 2. În *Salva* Popa Ioan are ginere care locuește cu el în casă, nu e preot și nu face nici un serviciu bisericesc. Acesta asemenea ar fi îndatorat să plătească dare, dar protopopul nu îngăduie. 3. Tot în *Salva* Popa Onișor are în casă un fecior căsătorit, nu e nici preot, nici diacon. Și acesta ar putea să fie supus la contribuție, cultivă pământuri censuale. 4. În *Zagra* Popa Flore are fecior căsătorit, nu e nici preot nici diacon și cultivă pământuri censuale. 5. În *Găureni* Popa Vasile are un diacon neunit, Costan, totuș protopopul vrea să-l scutească de orice sarcini.

1746 Iunii 4. Utrum. 1. Vagynak-é olyan unitus papok, akitet templomokbol exturbáltak volna? 2. Valami violentiat, potentiat cselekedett-é valaki az unitusokon? Ha cselekedett, kicsoda? és mit? 3. Akik nem unitusok, azok az unitusoknak valami kárt, iniuriat tettek-é? vagy valami gyalázafttal illettek-é őket? 4. Idegen országról jöttek-é, vagy most vagynak-é veszedelmes dolog gержesztésére papi praerogativával élni kívánok, akik a községet az unio ellen felindítani igyekeznének? 5. Vagyon-é most az egész oláh vidéken az unio iránt valami felháborodás, veszekedés, vagy

kártétel a papok és község között? vagy hogy mindentűtt békeségben s csendességben vagynak? 6. Az unitus papokat isteni szolgálattokban kik impediállyák? Közönséges territoriumok és erdők beneficiumtól, sőt más efféléktől kik tiltják? Ado és közönséges terek viselés alá kik vetik és kénszerítik? Ezen utromokra megkérdetvén a vidéki oláhoknak esperestyé harmadmagával eskütt unitus oláh papokkal, ugymint: Lesi popa Galannal és Feldrői Popa Andrejval edgyütt, referállyák, hogy semmi panasza senkinek a vidékben nincsen, mindenek csendességben vagynak, az unitusok mind papok s község minden immunitasokban és praerogativajokban illibate conserváltattak eddig. Hanem 1. Vagyon Kisrebre nevű faluban Popá Vaszilye nevű unitus pap, ennek vagynak maga mellett két házas fiai, kiknek edgyike deakon s ez per se immunis minden terek viselésétől; de a második házas fia nem Ecclesiahöz vagy templomhoz szolgáló személy, consualis földeket colal, erre fél adot vetett a falu, nem akarja megadni, az említett esperest ő kglme manuteneallya. Ugy tetczik, hogy tartoznék rendes contributioval. 2. Szálva nevű faluban Popa luonnak vagyon veje, magával egy házban tartja, nem pap, semmi szolgálatot a templomban nem teszen, ez is maga facultasaról tartoznék adoval, de ezt is denotalt esperest ő kglme nem engedi semmit contribualni. 3. Ugyan Szálvai Popa Onyisornak vagyon házas fia magával, egy kenyéeren amint referáltatik, de sem pap, sem deakon, maga facultasaról ez is contribualhatna, consualis földeket colal. 4. Zágrán Popa Florianak vagyon magával házas fia, nem pap sem deakon, consualis földeket colal. 5. Gaurenyben Popa Vaszilyének vagyon egy deak Kosztán nem unitus, mégis említett esperest ő kglme kívánna immunitálni mindenektől.

Blaj, 18 Octomvrie 1746. Vicarul general al uniților, Petru Aron, scrie primarului din Bistrița în cauza preotului Ioan din Salva și a diaconului Ignat din Rebrîșoara. Doleanța celui dintâiu este, că ginerele său, „studiosus et cantor“, care locuește cu dânsul, contrar privilegiilor cesaro-regesti, e impozitat. Al doilea se plânge, că fratele său, laic, e supus la contribuție, cu toatecă locuește sub un coperiș cu diaconul și cu tatăl lor, parohul comunei. În urmare vicarul roagă pe primar

să ordone subalternilor săi să înceteze cu vexarea acestor persoane bisericesti, altfel ar fi nevoit să facă apel la instanțe mai înalte.

Spectabili ac Magnifico Domino Domino Stephano districtibus Bistriciensis regio Iudici etc. etc. Domino mihi Colendissimo, Bistricii. Spectabilis ac Magnifice etc. Colendissime! Praesentium exhibitores Honorabilis Popa Ioan ex possessione Szalva ibidem parochus unicus et noster officialis; item Ignat diaconus ex possessione Kis-Reblesz pariter Romanae Ecclesiae unicus, conquerentur; etquidem primus, quod cum unicum suum in domo sub eodem pane et tecto secum cohabitantem haberet generum pariter studiosum et cantorem, postea quum tot annis fideliter suis parochianis etiam tempore pestis cum discrimine vitae inservivisset, quapropter etiam hactenus pacifice, ut oportet in dicta possessione Szalva vixisset; nunc vero non scio cuius instinctu nonnulli discrimen facientes inter nondum divisum generum et socrum sepositis aut contemptis Caesareo-Regiis privilegiis praespecificatum suum generum in domo parochiali cum parochia Ecclesiae servientem, atque adeo Ecclesiasticam personam ad contributionem, ut per regem exemptum, aliasque onera plebea adigere attentant et audent. Similiter praespecificatus Ignat diaconus qui cum suo patre parochia et alio fratre laico quidem sed hactenus sub eodem tecto et pane cum patre, velut miseris necessariissima, ut ita loquar, persona inter Ecclesiasticos numerata, conqueritur, quod praedictum suum fratrem similiter ad contribuendum vexent. Ratione quorum perhumane requirendum duxi Spectabilem Dnem Vam, ut pro sua autoritate memor Caesareorum decretorum suis subordinatis demandare dignetur, ut ab indigna vexatione huius modi Ecclesiasticarum personarum supersedeant; ne ob similia altiores instantias requirere cogar. Quae omnia dum facile mihi pollicor a zelo Spblis D. Vtrae maneo *Balásfalvae* 18—8-bris 1746. Spblis Dnis Vtrae servus curatissimus *Petrus Aaron V. grlis unitorum.*

20

Lona, 20 Noemvrie 1746. Vicarul general *Petru Aron* scrie primarului din Bistrița în cauza *preotului Petre din Zagra*, orb de amândoi ochii și slăbit de bătrânețe, pe care oameni răutăcioși îl necăjesc, supunând, contrar tuturor legilor, la contribuții pe unicul său fiu, sprijin al bătrânețelor, care locuiește cu dânsul într-o casă.

Spectabili ac Amplissimo Domino Domino de *Zeiber* I. sedis Bistriciensis Iudici Regio etc. Dno Cmo Bistricij, Spectabilis etc. Dne Dne Cme! Exhibitor harum honorabilis Popa Petre ex possessione Zagra iam senio confusus et decrepitus insuper utroque lumine vitae et corporis sui orbatus lamentabiliter exposuit qualiter cum unicum haberet filium lumen oculorum et propriae vitae unicum levamen, quem iam invidia malignantium a misero coeco patre indivisum dividere intentat et ad contribuendum cum plebeis coecum seniculum adigere erubescunt, filium in eodem pane cum parente, qui ut innui, parentis oculos et pedes adigere et vexare non formidant contra omnes leges. Quare Spectab. Dnem Vam hisce perhumane requirere volui, ut velit iis, quorum interest, demandare ut ab huius modi vexis supersedeant et miserum in sua immunitate pacifice vivere prout antea iuxta clementissima regia decreta sinant. In reliquo maneo *Lonae* 20-9-bris 1746. Splis Dnis Vrae servus obligatissimus *Petrus Aaron V. Grlis* Unitorum.

21

Sibiu, 29 Ianuarie 1754. Guvernorul Conte *Haller*, în baza decretului Maiestății Sale împărătesei din 3 Octombrie a. tr., poruncește magistratului bistrițan să se asemneze în toate satele *porțiuni parohiale* pentru preoții uniți. Amână până la sf. Gheorghe adunarea dărilor dela preoții care locuiesc pe moșie proprie. Până la acea dată păr. teolog *Mihail Szalbek* trebuie să dea guvernului informații precise: în care comune fu se află porțiuni parohiale, apoi câți preoți slujitori și care sunt cu numele în fiecare comună. Dacă informația cerută va sosi la termenul fixat, guvernul va lua dispozițiile necesare; în caz contrar magistratul va trebui să adune dările conform deciziei regale.

Prudentibus et Circumspectibus etc. (Allatae 26 Febr. 1754. Lectae in sessione incliti magistratus die 27 Febr. 1754, Demandatur, ut fundus parochialis pro parochis Graeci ritus unitis excindatur ad tenorem benignarum resolutionum antehac emanatarum. Sacrae Caesarea etc. nomine. Prudentes ac Circumspecti etc. incrementum! Felséges Aszszonyunk kegyelmes decretuma circa quorumvis statum contributionalem de 3-tia Octobris anni praeter-

lapsi, circulariter publicatott vala, melyben az unitus oláh papok iránt, minemü determinatio vagyon tudgya kegyelmek, szükség ugyan azt is adamussim követni, de mint hogy panaszképen a gubernium eleibe jött, hogy sok helyeken még nincsenek parochialis fundusok assignálva az oláh papoknak, hanem magon tulajdon örökségeken laknak, azért hogy azok quanto cuius excindáltassanak az hol szükséges léssen az ezelött publicall modalitas szerint, his committaltatik. Interea pedig az illyen tulajdon örökségekröi actu fungáló oláh papoknak belső s külső facultasaira felvett adonak desumptioja (ide nem értvén a parochialis funduson lakó papok quoad patrimonialia, se pedig a supernumerariusok) suspendaltatik a jövő-Sz. György napig, a midön is tisztelendő pater theologus Szalbek Mihály eö kegyelmének intimaltattott: hogy a guberniumnak egész informatiot adjon bé, hol és nevezett szerint micsoda helységekben nem tanáltatnak parochialis fundusok, hol hány fungáló papok vannak kik nominanter constitusok, mely relatio ad praescriptum terminum ha exhibealtatik, a gubernium fog dispositiot tenni mit kellesség továbbra is ezen materiaban observalni, ha pedig mégis haladna annak exhibitioja a praescript alt időntul, a regia determinatiohoz tartsa kegyelmek magát a felvett adonak desumptiojában. Secus non facturis etc. *Cibinii die 29 Ianuarii an. 1754.* Comes *Haller* gubernator B. David *Henter* cancell. B. Iosephus *Iosinczki* secr.

22

Sângeorzul-săsesc, 1754. Mureşan Ioan și Roman Vasile, locuitori din Sângeorzul-săsesc, roagă pe directorul fiscal al Ardealului să înfrâneze furia locuitorilor sași din comuna menționată și din Lechința. Anume înainte de această cu 4 ani din grația Maiestății Sale în comunele din teritorul (fondul) crăesc s'a desemnat loc pentru biserică românească, așa și în Lechința și Sângeorz, comune apartinătoare Scaunului Bistriței. Locuitorii sași din aceste două comune însă, văzând năzuința Românilor, i-au împiedecat pe aceștia în zidirea bisericii, i-au alungat din pământurile arătore și din fânețe; în Lechința au făcut una cu pământul 4 case românești, încercând în acest chip să alunge pe toți Români din comună.

Aşa pe reclamantul Mureşan Ioan din Sângeorz, dără-mându-i casa, l-au alungat afară din sat. Sunt trei săptămâni decând nu se poate apropia de locul unde a stat. Dar ce e mai îngrozitor, în Lechința au devastat și casa unde, în lipsa unui locaş dumnezeesc, Românii își țineau icoanele, crucile și sfânta cuminecătură. Cu data *Mediaș*, 27 Martie 1754, Directorul fiscal, *Nicolae Simoni Endes* baron de Ciuc, îndrumă pe petiționari să ceară sprijinul guvernului sau al comisarului regal. La avizul acelora ori al protectorilor va proceda îndată din oficiu față de ceice au săvârșit astfel de violență.

Az méltóságos Erdély országban lévő eö felsége törvényes causainak nagyérdemü Director urához nekünk nagy jo Urunkhoz Patronusunkhoz az Urhoz alázatos instantiank a benn megirt sensusban. Méltóságos Director Ur nekünk jo kegyelmes Urunk Patronusunknak ! Alázatossággal kételenítettünk az Méltóságos Director urat sok ügyes bájos foglalatossági között is ez instantiankkal megtalálni ilyen okon: Hogy még ennek előtte 4 esztendőkkel eö felsége kegyelmességéből minden-pedig regius funduson levő helyekben az oláhságnak számára építendő beszerikáknak alkalmas hely hogy assignáltatnék parancsoltatott s meg is adatott még néhány boldog emlékezetü Direktor ur *Dobra* urnak idejében, mint Lekinczán mind pedig Szász Szent Györgyön a hol mi lakunk Besztercze székben, ugy egyéb helyekben is; de ezen két falunak szász lakosai midőn észrevették volna az beszerika felépítésére valo igyekezetinket, nemcsak az építésben impediáltak de minden féle szánto földeinkről és magunk szorgalmatossága által acquirált széna fü helyeinkről, valo eltiltások mellett, Lekinczán négy oláh embereknek házait földig lerontván mindeneket semmitévén elidézni onnan az több oláh lakosokkal edgyütt szándékoznák, a mint hogy máris engemet Szent Györgyi Marosán luont házomnak lerontása után kikergettenek az faluból s már harmadik hetiben fordul, amiota laktam helyét távol kerülöm. De ami legkeservesebb mi nekünk és más keresztyényeknek is, azon leromlott négy házak közül levén egyik ugyan Lekinczán az megye bírāja háza, ahol mivel templomunk nem lévén tiszteletre méltó képeinket templombéli kereszteinket, és a mint mi szoktunk hinni szokás szerint a cominaturát is ott tartottuk (miyel templom gyanánt oda jártunk) valósággal tudván azon háznál ezeket tartatni, mégis

nem gondolván azon lakosok az ottan az ház leromlásával következendő vagy következett képeknek és kereszteknek méltóságával a mi religionk gyalázatjára ilyen illellenséget cselekedni nem általották, minthogy pedig az efféle excessusokat egyedül a méltóságos urnak adatott coercealni, instalunk annak okáért az méltóságos Director urhoz alázatossággal, méltotassék ezen két falu lakossainak ellentünk felforrott saevitiaját úgy coercealni, hogy bárcsak addig békével a regius funduson megmaradhassunk, amiglen az efféle dolgoknak az igazítására már denominált de még meg nem indult commissarius urak kijöven egyéb feles bájoskodásinkban igazítást tesznek. Méltotassék annak okáért az méltóságos Director szokott kegyessége szerint ezen dolgunkban beletekinteni. Mely istenes gratiaját az méltóságos urnak isten fizesse sok féle áldásával kívánjuk és maradunk az méltóságos Direktor urnak alázatos szolgálói Maróán luon és Román Vaszi. — *Resolutio*. Nehéz ugyan és correctiora méltó az unitus instansoknak expositioja ha úgy vagyon, de minthogy a regius funduson történt et pro nunc történhető fogatkozásoknak és excessusoknak correctiojára regius commissarius vagyon, azért az instansok recurráljanak a méltóságos guberniumhoz vagy az nevezett regius commissariushoz, és ha onnan avagy a méltóságos Reg. protectoroktól commissiom vagy intimatiom jönne, azonnal a violentiát patrolo személyek ellen ab officio procedálni el nem mulatom. Signatum *Mediae* 27 Martii anno 1754. Csiki báró Simoni Endes Miklos, Fiscalis Director.

23

Blaj, 23 Maiu 1756. Petru Pavel Aron, episcop de Făgăraș, comunică magistratului din Bistrița, că Români uniți din Uifalăul-Săsesc sunt siliți de către Sași să țină sărbătorile săsești. Cere magistratului să interzică de acum înainte așa fel de vexațiuni.

Spectabilis ac Amplissime Senatus, Domini mihi Colendisimi. Non sine acerbissimo animi dolore hisce diebus certa relatione gravissima nostrorum in Uifalau incolarum spiritualium filiorum audire debui suspiria, qualiter videlicet sub fucato quodam festorum observationis praetextu, a coincolis suis Saxonibus indebite vexentur, misereque affligantur, adeo ut etiam pro excontentando aerrario regio inepti prorsus reddantur. Cum itaque Praecepto Ecclesiastico proprii hujus Catholici ritus quem illibate conservandum et Pontifex Summus et Majestas Sacratissima clementissime praecipiant, plurima sanctificare obligantur festa; ad alterius ritus fes-

torum quoque observationem cum aerarii regii detrimento obligati non sunt; quin imo etiam cum Catholicis latini ritus intuitu paupertatis justissimis de causis Sanctissimus Pontifex palerne dispensare et Majestas Sacratissima clementer providere dignati sunt. Idcirco ne ejusmodi contribuentes tam indebite amplius quoque affligantur, praelaudatum senatum hic nunc honorifice requirendum habui, quatenus pro ingenita aequanimitate unicuique tribuendi conservandique jus suum velit ejusmodi indebitas vexas serio prohibere, ne ulterius pro muneris ratione afflictorum querelas promoveri necessiter. Dum uberem a Deo bonorum copiam precatus maneo *Balasfalvae* 23 Maii 1756. Amplissimi Senatus ad obsequia paratissimus *Petrus Paulus Aaron* eppus Fogaras.

24

Bistrița, 1757. Popa Lup, presbiterul Românilor din Bistrița, cere comisiei directive din Sibiu să fie scutit, în sensul legii, de contribuție. Cu data *Sibiu*, 10 Iunie 1757, comisia menționată, după recomandarea călugărului *Grigore Szilvási* de 3 Maiu 1757, ordonă scutirea.

Illustrissimi Domini, Inclita Directiva Commissio, Domini Patroni Gratosissimi! Licet tempore manipulationis tabellae conscriptionis, tamquam in actuali functione constitutus unitus sacerdos presbiter, minime ingressus fuerim. Anno nihilominus proxime elapso 1756 occasione confrontativae conscriptionis tributariae tabellae illatus sum. Quam ob rem ad gratiosum inclitae Directivae Commissionis patrocinium demisse mihi recurrendum fuit enixe orando; quatenus in praerogativa sacerdotali immunitateque Ecclesiastica, iuxta Suae Sacratissimae Maiestatis super eo clementer emanata mandata manutenere et manutenendum iubere gratiosi dignetur. Quam inclitae regiae Directivae Commissionis gratiam demisse praestolabor emoriturus Inclitae regiae Directivae Commissionis hummillimus servus *Popa Lup* presbiter Villicorum Bistriensis civitatis. — Admodum Reverendus Dominus *Popa Lup* quoad manserit hic, atque sua alio transtulerit (quod intra duorum saltem mensium spacium fieri potest) pacifice manere queat, neve indebitis oneribus seu quanti contributionalis seu aliis aggravetur, utque sua percipere debita possit, brachium eidem suppeditetur, omnibus perhumaniter commendatur. *Bistricii* 3-tia Maii 1757. P. *Gregorius Szilvási*. — *Resolutio*. Cum supplicans in specificatione ab episcopo exhibita inter fungentes connotatus reperitur, de capite, pecoribus et fundo Ecclesiastico taxari non debuisset, proinde

informei perceptor Commissionem Directivam, de quibus facultatibus eundem taxarit; interea vero contributio ab eodem non exigatur. E regia Commissione Directiva *Cibinii* die 10-ma mensis Iunii 1757. Extradatum per Alexium *Cserei* reg. Com. Dir. actuarium.

25

Bistrița 1758. *Preoșii uniși din districtul Bistriței* cer guvernului din Sibiiu să fie scutiți de contribuții întocmai ca și slujitorii celorlalte religii rețepse. La aceasta secretarul gubernial, Samuil de *Brukenthal*, cu scisoarea de data *Sibiiu* 21 Iulie 1758 pretinde ca doleanțele să nu se facă în general, ci să se specifice caz de caz. Făgăduște sprijin.

Excellentissimi ac Illustrissimi Domini, Excelsum regium Gubernium, Domini Domini Patroni Benignissimi Gratosissimi! Quandoquidem præter alias quas identidem cogimur vexas et iniurias ad contribuendum cum plebe in commune contra nostrâ privilegia et patrias leges sub variis titulis, limitationibus et interpretationibus compellimur, quod cum aliis hic receptorum religionum ministris, quibus per leges in immunitate Ecclesiastica equiparamur, minime exerceatur, qua de causa loci primum instantias et ipsum D. regium perceptorem pro nostra debite requisivimus immunitate, a quibusdirecti sumus ad Excellentias Vestras, quas iam humillime accedimus in eo supplices, ut pro sua æquanimitate penes nostra privilegia et patrias leges nos pariter in Ecclesiastica immunitate protegere et manutenere benigne dignarentur. Quam Excellentiarum et illustritatum Vestrarum æquanimitatem assiduis ad aram precibus demereri non intermitteremus. Excellentiarum et Illustritatum Vestrarum humillimi servi et *capellani sacerdotes* Graeci ritus uniti e districtu Bisticzicnsi. — *Resolutio*. Factae sunt plus vice simplici conformes Suae Maiestatis resolutionibus dispositiones, rem tributariam supplicantium modumque sufficienter indigentes, quibus si quis contravenire præsumeret, non generaliter, pro ut hae sunt quaerelae, verum particulariter et in specifico naevi, repraesententur Gubernio et medela continuo aderit. E. r. Principatus Trans. Gubernio, *Cibinii* die 21-ma mensis Iulii a. 1758. Extradatum per Samuelem de *Brukenthal* gub. secr.

Sibiu, 14 August 1758. Prezentul guvernului, baronul *David Henter*, comunică magistratului din Bistrița: Guvernul regal a aflat cu durere, că în plasa inferioară a județului Albei, în comuna *Acilău*, un preot schismatic, *Popa Ioan*, și cu alți tovarăși pe care îi amăgise, a vestit în toate părțile, că ar avea îngăduință dela Maiestatea Sa să schimbe în toate bisericile românești pe preoții uniți cu schismatici, și că ar avea putere să celebreze și săbor public. A și reușit să amăgească satele cu această știre. Guvernul având supremul țel de-a păstra liniștea în țară și dorind să sufoce îndată la început această faimă deșartă, a trimis comisie și a ordonat, ca pomenitul Popă să se prezinte înaintea guvernului. Dar acela a fugit. Crede însă guvernul, că totuș stă ascuns printre Români. Deci se încredințează magistratul să publice, mai cu seamă în comunele românești, și să se năzuează să convingă pe Români, că menționatul preot schismatic umblă cu minciuni și Maiestatea Sa n'are știre despre faptele lui, căci dacă ar fi ceva în lucru, atunci ar fi trebuit să se comunice chestia guvernului. Acest amăgitor și turburător, cam pela sf. Ioan, a ținut adunare în Săliște, a impozitat satele și a pricinuit așa turburări, încât în multe locuri preoții uniți au fost scoși și înlocuiți cu alții, schismatici. Deci magistratul să ia seamă și să sprijinească pe preoții uniți, iar bisericile să li-se restituie. Ceice s'ar împotrivi, să fie deținuți ca unii cari se revoltă contra decretelor împărătești. Iar acolo, unde s'a introdus preot schismatic, acesta să fie deținut împreună cu sprijinitorii lui, publicându-se pentru liniștirea poporului, că aceasta se face

nu caşicum cei neuniţi n'ar avea libertate religioasă, ei fiindcă preotul care vine din ţară streină, trebuie să se anunţe şi să se legitimeze. Dacă magistratul va afla, că în vre-o comună poporul e turburat, să raporteze îndată, indicând pricina, pentru care nu s'a putut efectua porunca guvernului.

Sacrae Caesareo Regiae Maiestatis etc. nomine. Prudentes ac Circumspecti etc. incrementum! A regium gubernium hivataljabeli kötelessége szerint minden töle kitelhető modokon hazánk tsendességének állhatatos képen való megtartását kívánván, abbéli szándékának meggátolásául kedvetlenül értette hogy nemes Fejér vármegye also járásában Ecsellő nevezetű faluban találkozáván egy schismaticus luon Popa nevezetű a kik egyéb már seducált társai-val edgyütt hjrt bocsátott mindenfelé, hogy nékie eő felségétől szabadsága lött volna minden oláh Ecclesiában az unitus papokat schismaticus popakkal való felváltásra sőt publica congregatio vagy zobour celebrálásra is hatalom adatott volna, melylyel a kösséget anynyival inkább magához allicialta és elhitette véle, hogy valóban eő felségétől facultaltott volna az oláh Ecclesiákban leendő változásoknak véghez vitelére; a regium gubernium, kinék legfőbb célja az haza tsendességének conservaltatása kívánván ezen támadot haszontalan hjrt mindgyárt eredetin megfojtani, Commissiot bocsátott hogy említett Popa minden litterale instrumentumival ide a gubernium eleibe megjelenjen és a töle megindított dolognak véghezvitelére való szabadságát comprobálja, de ő észrevévén hogy csak maga költeményében bizonyoson utol fog éretni és hasznos praetextus alatt elkezdett dolgában belé fog sülni; elszökött. A gubernium mind azon által sajditván mintha imitt-amott lappangana az oláhság között, ezekre való nézve committaltatik kegyelmeteknek, hogy mindenütt magok circulusokban, kivált az oláh communitásokban, publicálja és publicaltassa ügyekezze a kösséggel elhítenni hogy feljebb említett schismaticus popa mind hazugsággal jár és eő felségének legkisebben is ebbéli elkezdett s a kösséget fellármázo tselekedet hírével nem volt; mivel ha valami volna a dologban, annak directe a regium Guberniumba kell való érkezni és hírünk nélkül nekie ezen tselekedete nem adatott volna engedelem. Azon légyen annak okáért minden uton és modon kegyelmetek, s oly dispositiot tégyen, ha hol magok circulusában észreveszik, hogy ezen tsalárd impostor, és tumultust s látsadást indító személy ki merészelt (amint nyilatkozni kezdetett dolga) Sz. János nap tájban Szelistyé nevű faluban publica congregatiot indi-

calni és falunként pénzbeli impositiót tenni és repartialni, és oly ártalmas végzéseket és hitetéseket a köznép és schismaticus gyülekezet közt imprimalta, hogy sok helyeken merészelték a kösség az unitus papokat kihányani és változtatni másokat, sőt schismaticusokat introducálván az unitusok helyébe; melyek mivel ellenkeznek e diametro az elő felsége kegyelmes resolutioival, mivel a mely helyek egyszer az uniót bevették azoknak nem szabad s nem is lehet apostasia nélkül relabalni, annál inkább egyszer az unitusok kezében lévő templomokban schismaticus popának egyházi szolgálatot tenni; ahol ezért efféle dolog történt volna, incumbál kegyelmeknek az unitus papok manutentioja és templomoknak restitutioja az elő felsége sokszor iterált 1746 5-ta Aprilis és 1749 3-tia és 15-a Ianuarii és 31-ma Maji 1756 emanált királyi rescriptumnak tenora szerint, melyeket kegyelmeknek maguk praesentiajokba illenek effectumba venni, és akik temerarie merészelnék magokat opponálni, azokat intercipiáltatni nem titulo religiosi hanem mint akik elő felsége decretumi ellen violentiacat s tumultusokat attentálni merészelték; mivel a liberum exercitum religionis nem abban áll hogy az unitus papokat kihányják, kergessék és persequalják, ezen articulariter receptusok lévén, a schismaticusok pedig csak toleratusok még azok is csak ott az hol amiót nem amplexáltak volt. Ahol pedig történt volna hogy az említett Popa ugyan imposturaja alkalmatosságával schismaticus popa vagy deák introducáltatott volna s ez praesumált volna unita Ecclesiamban szolgálatot tenni, az unitus papokat excludálni, az ilyen temerarius papát magát is mint a közönséges tranquillitást megháborító személyt azokkal edgyütt kik a falusiak közül az efféle patrumnak pártfogói és fautori, szükség elfogatni, publicálván a több népnek lecsendesítésére, hogy ez nem azért megyen végbe mintha nem volna szabad exercitiuma annak rendin és rendivel a Graeca és nem unita Ecclesiahhoz tartozandónak, de a nem abban áll articulariter recipiált unitusokat turbállják, sem nem abban, hogy titkon állutakon hozatnak maguknak schismaticus papát; mivel aki az országba bejön, annak insinualni és legitimalni kell magát honnan jött s miféle ember s miben jár, de állutakon jönni s menni s az olyanoknak patrocinalni büntetést érdemlő dolog csak civiliter consideralván is. Ha hol mégis inquietusnak találva kegyelmeknek a népet vagy reménysége felett temerariusnak s magát opponálni bátorkodónak (noha ha jó modjával s okosan bánik kegyelmeknek a dolog ezt nem reménythetni) legottan a guberniumot informálni el ne mulassa, micsoda impedimentum miatt nem effectualhatta kegyelmeknek az elő felsége intentumát s a gubernium parancsolatját. Secus non facturis etc. E regio etc. gubernio *Cibinii* d. 14-ta Augusti 1758. B. *David Henter* praes. *Samuel Brukenthal* gub. secr.

Bistrița, 1759. Anton Naszodi, arhidiaconul năsăudean împreună cu sinodul ambelor districte bistrițene, se plânge primarului și magistratului bistrițan, că deși împărăteasa cu decretul din 20 Decembrie 1757 a scutit pe preoții din district de dările cuvenite după moșiile părintești, unde nu s'au putut da porțiuni canonice; totuși slujbașii, în timpul târgului, au tras pe preoți de pe cai, le-au luat vitele și le-au vândut, pe unii preoți i-au bătut și globit, pe foarte mulți i-au nedreptățit, pe toți i-au batjocorit. Deci se roagă să fie ușurați de dări, cel puțin pe 3 ani trecuți.

Spectabilis ac Magnifice Domine Iudex! Magistratus, amplissime Domini Domini nobis Colendissimi! Patriae lege articuli novellari 6-to 7-mo divorum regum sancitae uti privilegium de anno 1699-ni 16-ta Febr. nobis clementer indultum anno 1745-to 9-no Septembris confirmatum rescripta item Suae Maiestatis Sacratissimae de dato 15-to Aprilis 1746-to personas Ecclesiasticas unitorum a mixta commissione deputatas pari immunitate, exemptione et libertate ac aliarum religionum in Transsylvania receptarum, et quidem Catholicae gaudere ac perfrui benigne concedunt, quae apprime cognoscens Maiestas Sacratissima (quam Deus diutissime nobis victricem protegat et conservet) anno 1754-to pro Ecclesiis et domibus parochialibus sicuti iis carere, fundos loca interna in pagis excindenda et assignanda; parochis vero quibus agricultura deesset capetias ordinandas, insuper sacerdotes a decimarum taxarum ac aliorum onerum praestatione immunes declarare materno voluit ac praecipit. Quae cum neglecta apud eandem Matrem ac Dominam conquesti fuisset cursus anno 1757-mo 20-mo Decembris in carentia fundorum Ecclesiasticorum patrimonialia immunitentes resolvere dignata est. Ast de inaudita illa portione, canonicam quam appellant nec scimus nec audivimus quicquam nec credimus esse ex consensu suae Maiestatis, quae si canonica est citra iniuriam ullius religionis ministris favere oportet, sin minus per Deum non patiantur nos eadem vexari ne multiplicentur clamores nostri ad Deum, qui in iudicium dein consurgat cum opprimantur nos, perbelle namque nobis magistratus quanto cum dedecore tempore nundinarum de equis trusi simus, quanta cum

ignominia nobis abacta sint pecora, quanta cum iniuria vendita, insuper sacerdotes quidam verberati, parum exauditi, quidam aggressi nihil consolati, nonnulli expulsi, quidam taxati, multi damnificati, plurimi iniuriati, omnes dehonestati, eorundem bona per praeduantios decimata aliis demum aliis et quidem innumeris vexis oppressi, haec autem omnia contra mentem principis et sanctissima eius decreta acciderunt et reticimus; sed maiora his pati nequimus, colamus potius habitam amicitiam, ne persequamur nos invicem, saepe etiam olitor fui non importuna locutus, severum fuisse poenituit, placabilem nunquam. Adeoque si possibile est alleviatur nobis hoc onus contributionale de annis praeteritis, aut saltem tribus illis pro quolibet Rhenensi grossis de quibus nec gubernium regium nec rex ipse quidpiam somniarunt aucterare desistant quod si aliter demereri nequiverimus suspiriis ad Deum certe non interitemus. Spectabilis Domini ludicis ac Amplissimi Magistratus humiles servi at *capellani, Archidiaconus cum synodo ex utroque districtu Bistriensi.*

28

Bistrița, 1759. Anton Naszodi, protopop al Năsăudului și totodată și paroh în Bistrița, se plânge împărătesei Maria Teresia, că Sașii nu vreau să dea loc de biserică pentru Românii uniți din Bistrița, 150 suflete afară de servitori și servitoare. Românii sunt nevoiți să servească sfintele slujbe când într'un loc când în altul și plătesc 10 floreni pentru un șopron, unde se păstrează altarul, iar pentru casa parohială, cât cere proprietarul. În urmare roagă pe Maiestatea Sa să le dăruească edificiul care odinioară era dedicat slujbei divine și aparținea călugărițelor, iar acum a trecut la fisc și, altfel, e părăsit, profanat de oameni și animale și e fără coperiș și fără porți. În felul acesta se poate spera întărirea catolicismului. Cu data Viena, 8 Maiu 1759, Impărăteasa Maria Teresia trimite guvernului cererea lui Anton Naszodi, arhidiaconul uniților din districtul Bistriței, spre a fi ascultați cei interesați și a i-se înainta informație și

opiniune. Guvernorul Conte *L. Kemény*, în baza ordinului Maiestății Sale cere cu data *Sibiiu* 26 Maiu 1759, magistratului din Bistrița informații privitor la teritorul reclamat de Români bistrițeni, ca loc de biserică. Cu data *Sibiiu* 11 Ianuarie 1760 guvernorul *Kemény* din nou cere informații privitor la edificiul părăsit din Bistrița, unde Români doresc să-și edifice biserică.

Sacratissima Caeseo Regia et Apostolica Maiestas Domina Domina Clementissima! Ad centum quinquaginta parochianos hospites praeter servos et ancillas Bistricii numero, qui omnes et Maiestati Vestrae Sacratissimae contribuunt, atque tum publica tum privata servitia civibus et Magistratui praestant, per quae tamen non moventur Saxones his oviculis meis excindere fundum aliquem pro Ecclesia, unde huic misero gregi cum summa inconvenientia iam in hoc iam altero loco sacra administrare cogor, quae ubique denum perago, taxantur praementionati Valachi annuatim ad arbitrium possessoris adeo, ut pro horreo ubi arca Dei conservatur decem florenos pendere debeant, pro domo autem parochiali, quantum civis praetendit. Dum itaque intuitu communium praementionati districtus gravaminum in meo demisso supplici recens praesentato, specificatorum, sacrum Maiestatis Vestrae Sacratissimae humili de genu accessi solium, confisus in materno Maiestatis Vestrae Sacratissimae erga unitam religionem effectum, et propensione una supplicare praesumo, ut pro maiori huius unitae religionis incremento fundum, qui aliquando Deo dicatus erat et ad certas moniales olim pertinebat, nuncque ad fiscum Maiestatis Vestrae Sacratissimae pervenit tamquam alioquin desertum, et iam per homines quam bestias profanatum, nec tecto nec fornice nec portis provisum, verum unice rudera monasterii exhibentem Valachis clementissime conferre dignetur. Ordietur exinde in tenebris lux magna, et maius capiet incrementum fides Catholica, ac unionis non solum intrinsecus sed et extrinsecus fructus omnibus palam fiet restitueturque id Deo quod olim Dei erat, nec Saxonibus ullum causabitur praeiudicium. Pro qua materna clementia et pietate Deum ter optimum maximum, ut Maiestatem Vestram Sacratissimam omnigena benedictione repleat et coronet ardentissimis precibus una cum grege mihi commisso constanter efflagitabo, perseverando Maiestatis Vestrae Sacratissimae humillimus perpetuoque fidelis subditus *Antonius Nassodi* parochus Bistriciensis.

Nos *Maria Theresia* etc. Illustres Reverende etc. *Antonii Nassodi* in nostri illius principatus districtu Bistriciensi Graeci ritus unitorum archidiaconi demissas preces ex advoluto uberius perspicietis. Quare earum intuitu, iis, quorum interest, auditis, Maiestati nostrae adiecta opinione vestra, informationem submittetis. Quibus in reliquo etc. Datum in civitate nostra *Vienna* Austriae die 8-va Maii a. Domini 1759 regnorum vero nostrorum decimo nono. *Maria Theresia*. *Gabriel Comes de Bethlen*. Ad mandatum: *Wolfgangus Cserei*.

Sacrae Caesareo Regiae etc. nomine. Prudentes etc. incrementum. Kegyelmetek districtusában a görög rituson lévő unitus oláhok espereslje *Nassodi Antal* mitsoda okból recurrált felséges *Aszszonyunkhoz*, és felséges *Aszszonyunk* is de octava modo currentis Maii költ királyi rescriptuma melyet miképpen méltóztatott instantiáját s abban alázatosan declarált kérését remittálni a praecitált királyi rescriptum és abban advolváltatott instantia exemplumból, melyek itten accludáltatnak, kegyelmekek elégségesen megértvén, per praesentes autoritate guberniali etiam parancsoltatik, hogy a királyi rescriptum continentiaja szerint a declarált pusztá fundus iránt, mely régente az apáczákhöz tartozottnak lenni exponáltatik, és amelyre az unitus oláhok mostan templomot akarnak építeni, a regium guberniumot sincere genuine és hova hamarébb informálni el ne mulassa és informálván a királyi parancsoltat ezeti materiákat is homagialis kötelességek szerint teljesitse. Sic facturis etc. *Cibinii* 26 Maii a. 1759. L. Comes *Kemény* gub. Th. *Monos* secr.

Sacrae Caesareae etc. nomine! Prudentes etc. incrementum! Egynehány izben parancsoltatott vala kegyelmekeknek, hogy azon fundusrol, melyen benn a városban valami romlott *Ecclesia* vagyis épület vagyon, és a melyet a görög rituson lévő oláhok magoknak felséges *Aszszonyunktól* a végre kértek s most is kérnek, hogy oda templomot építtethessenek, felséges *Aszszonyunk* parancsoltatja szerint, informatioját a r. guberniumnak hova hamarébb submitálja és a királyi parancsoltatnak ezen materiában is tartozó engedelmességgel eleget tegyen. De mind ezen ideig azon megparancsoltatott azon informatio nem exhibealtatott. Melyre nézve újlag és igen serio admoneáltatik kegyelmekek, hogy azon informatiot minden továbbra való késedelem nélkül a guberniumnak submitálni el ne mulassa. Secus non facturis etc. *Cibinii* die 11-ma Ianuarii 1760. L. Comes *Kemény* gub. B. *David Henter* canç. Th. *Monos* secr.

Bistrița, 1760. Mihaiu Dărăban, Zăgrean Ursul, Simion Vermeșan, Oniț Solonar, Solovăstru Păscar, Toader Dionisie, Gavriș Rusul, Mureșan Ioan, Năsăudean Grigore, Oandan Vasile, Beșoan Ioan, Moldovan Lupul și Petre Dărăban, în numele a 140 persoane, adică mai mult decât 3 din 4 părți a *Românilor din mahalalele orașului Bistrița*, roagă pe episcopul din Blaj să le îngăduască ca preot pe *Popa Dumitru* ales de dânsii cu asentimentul arhidiaconului năsăudean Tănase. Iar dacă aceasta n'ar fi cu putință, atunci să nu numească nici pe fostul preot Popa Lupul, nici pe preotul din Uifalău, Popa Lațcu.

Illustrissime ac Reverendissime Domine Episcopo, Domine ac Patrone nobis Gratosissime. Siquidem cura animarum omnibus aliis momentis sit proferenda, ita nos quoque anno praeterito ad consequendum salutarem illum scopum de tali solliciti eramus sacerdote qui donis Ecclesiasticis praeditus non solum in culto divino et erudienda iuventute omnem adhiberet sollertiam, sed etiam vita sua decora bonoque exemplo auditoribus suis praelucesceret, crapulas, rixas item calumniationes et similia vitaret, et ita se gereret, ut auditores plenam in eundem habere possent confidentiam. Et eius modi subiectum per Dei benignam directionem invenimus in persona delicti a nobis omnibus moderni nostri sacerdotis poppe, quem anno evoluta usque ad diem S. Georgii anni currentis consentiente et eundem in functione sua sacerdotali stabiliente domino archidiacono, tunc vivente popa Tanassi, conduximus cum eiusdem moribus, capacitate adhibitaeque tam circa expercendum in templo cultum divinum, quam circa erudiendas proles nostras opera omnimode contenti, nihilque magis voventes, quam ut doctrina et fideli manuactione eiusdem pro nostra singulari consolatione ulterius frui valeamus, ut pote qui animos auditorum sibi deunxit et communem eumque promeritum inter nos amorem atque applausum conciliavit. Eruditur per eiusdem suavem diligentemque instructionem iuventus quae antehac exiguam de rebus sacris habebat notitiam. Frequentatum est cum laetitia templum, pro quo ferme nauseam habebant homines sub sacerdotio

popae Lupul propter incapacitatem, crapulas, animum suum uxorisque et socrus suae rixosum, et in quemcumque calumniari solitum, ita ut ipsemet popa Lupul honestam quandam nostratibus feminam in ipso templo indebite meretricem vocitare non erubuerit; erubuimus autem non raro nos, dum praesertim tempore nundinarum saepe mercatores quidam Graeci una nobiscum sacris interfuissemus et popae Lupul incapacitatem agnoscentes finito cultu divino nos taliter allocuti fuissent: Ergo vos misericordiam habetis sacerdotem? pudeat! Similia autem non sunt audita sub functione sacerdotis nostri popae Dumitru. Sed mirum in modum sumus contristati cum hic spargeretur ac si popae Dumitru ulterius fungi interdictum esset, et popa Latzki ex Ujfalú pro futuro nostro sacerdote, semet nobis obtrudere conaretur, qui in novissimis feriis in dicta statione Ujfalú sacra celebravit, hic vero si popa Lupul sacra celebrasset nullus nostri templum frequentasset, adeoque cum popa Dumitru ob factam uti dicebatur prohibitionem fungi non ausus fuisset, tam sub feriis Nativitatis quam novi Anni et Apparitionis, sacerdote destituti sacramentorum usu gravisi non sumus alias etiam in popam Latzki satis bona in Ujfalú statione provisum, ebrietatem tacendo vel adeo solum, quod nobis in vitris semet obtrudere nitatur, confidentiam ullam habere haud queamus. Ne igitur quod popa Dumitru inter nos in spiritualibus magna cum diligentia ex sudore plantavit, per alios negligator, humillime et enixissime supplicamur, ut idem modernus sacerdos noster pro consolatione nostra adhuc deinceps quoque pro fungente sacerdote nobis relinquatur et per eundem Dei gloriam ulterius magis magisque inter nos promoveatur, vel si id impetrare non possumus, in hunc casum non tamen speratum id tandem unice rogamus, saltem ne illis duobus, id est popae Lupul et popae Latzki aliquo modo permittatur, ut unus vel alter ex illis duobus semet nobis obtrudat, verum si popa Dumitru ulterius inter nos fungi nulla ratione poterit, eisdemque discedere necessum erit, itera humillime instamus, ne in locum iustius unus e duobus, sed alter quispiam e sacerdotibus in districtu Bistriciensi existentibus substituitur; difficile enim esset nobis si semet quisquam obtruderet, nihilominus nos tali salario praestare oporteret, cum nihil aliud hic sacerdos pro salario habeat, quam quod nos ex propriis pendimus. Quas praeces nostras humillime reiterando favorabilem benignamque resolutionem fiducialiter sperantes nos gratiosissimis patroniciis submississime commendantes, summo cum devotione cultu iugiter permanemus Illustrissimi ac Reverendissimi Domini episcopi humillimi servi: Kismiháj Darraban, Zagran Urszul, Szimion Vermeschan, Onitze Szolonar, Szoloveszter Pászkar, Tuader Donise, Gavris Ruszul, Moroşan Iuon, Naszodan Grigore, Qandan

Vasile, Bechoan luon, Moldovan Lupul, Petre Daraban, nostrorum supscriptorum plus quam trium quartalitatum Valachorum in suburbiiis Regiae Liberaeque Civitatis Bistriciensis commorantium nominibus et in personis circiter 140.

30

Bistrița, 4 Iunie 1761. Magistratul din Bistrița, în vremea mișcărilor pornite contra unirii, împărtășește guvernului ardelean următoarele: Având ordin să notifice din caz în caz tot ce se întâmplă cu privire la unire, magistratul comunică, că având Românii azi (4 Iunie) sărbătoare mare, ieri a venit în Bistrița *protopopul districtului românesc din Năsăud* și neavând aci Românii biserică, s'a dus în „Hoștat“ (suburbie) la o casă, unde ei au oratoriu (*paraclis*) să facă vecernie, iar azi liturghie, împreună cu un diacon. Acolo însă, pe ușa șopro-nului care servește de oratoriu, a aflat 2 lăcăți. Deci dupăce a interogat pe fătul bisericii (*paraclisierul*), a venit la primarul orașului și a cerut să se ia lăcățile depe ușa oratorului. Primarul înțelegând lucrul, a convocat îndată ședința magistratului pe azi la orele 7 dim., pentru a cerceta cauza. Dar între timp fătul bisericii a luat lăcățile și astfel protopopul a slujit atât eri cât și azi. Totuș magistratul a ținut de cuviință să ancheteze cazul. Prezentându-se câțiva Români din „Hoștat“, ei au spus că, având mai de mult oratoriul numai o singură lăcată, s'a întâmplat multă pagubă, furându-se de acolo cruci și alte lucruri bisericesti. În urmăre acum, când preotul nici nu e acasă, s'au înțeles să mai pună o lăcată, pe lângă cea veche, pentru mai mare siguranță. Iar când protopopul a vrut să între, fătul bisericii atât

ieri cât și azi a luat lăcățile depe ușă și făcându-se slujbele în toată libertatea, nu s'a ivit nici o turburare ori nesupunere. Magistratul socotește, că e datoria lui să notifice aceasta guvernului regal.

Excelso gubernio regio nomine incltyi Magistratus Bistričien-sis de dato 4-ta lunii 1761. Parancsolatunk lévén a méltóságos királyi guberniumtól s más felső instanciáinktól hogy circa rem uniōnis ha hol mi casusok történnének de casu in casu a méltóságos királyi guberniumnak notificálunk, mely szerint jelentjük alázatosan a méltóságos királyi guberniumnak hogy mivel mai napon az oláhoknak nevezetes innepnapjuk vagyon, itten lévén oláh vidékünkbeli Naszodi Petru Pop eő kegyelme, tegnapi elment azon házhoz az Hostátban az hol most az oláhoknak (templomok itt nem lévén) Oratoriumok vagyon, ottan vecsernyét celebráltasson az magával volt diaconussal és ma consequenter isteni szolgálatot tétessen, az holott is azon csürnek ajtaján mely most pro oratorio tartatik két lakatokat falálván és az egy fűzfítől tudakozván mire valok azok két lakatok és az is az mit referáltatott előb titulálván, említett Petru Pop eő kegyelme bejött primarius bíránkhöz s kérte, hogy azon oratorium ajtajáról az lakatokat vétesse le, az ki megértvén az dolgot mindgyárt mai napi reggeli hét órára magistrualis sessiot indicált hogy azon dolog kik által és miért légyen investigáltassa és remediáltassa. De azalatt az egyházi (vulgo fatu bisericisi) önként maga az lakatokat azon oratorium ajtajáról levverte, és Petru Pop eő kegyelmét admittalta, az ki az sacramokat mind tegnapi mind ma szabadosan véghez is vitette, mind azon által mégis szükségesnek tartottuk investigálni kitől és mi okból esett, hogy azon oratoriumra melyen eddig csak egy lakat állott most két lakat tételett volt; erre nézve az hostátbéli oláhok közül egy néhányan előnkbe jöven okát declarálták eképpen; hogy azon egy lakat alól mely az előt az oratoriumon állott sok kárt vallottak, keresztet s egyéb templombéli portékákat onnét elloptak, melyre nézve most midőn kivált papjok is ki eddig köztök szolgált, itthon nincsen, közönségesen egyeztek volna meg azon, hogy más lakatot is tegyenek az elsőbb lakat mellé nagyobb securitásnak okáért, midőn pedig említett Petru Pop eő kegyelme be akart menni tegnapi az fatu bisericisi felnyitotta admittalta mind tegnapi mind mai napon és ugy az sacramok szabadosan celebráltatván semmi engedetlenségek vagy tumultuatiok nem volt melyet ugyan tsak a méltóságos királyi guberniumnak notificálni alázatos kötelességünknek ismertünk. Quibus etc.

Sibiu, 5 August 1761. Guvernorul Conte *L. Kemény* poruncește magistratului din Bistrița să efectueze ordonanțele generalului Buccov, numit de către împărăteasa Maria Teresia comisar regal pentru cauzele religioase ale Românilor din Ardeal. Ordonanțele acelea țintesc restituirea preoților uniți în pământurile și casele parohiale, și au fost trimise direct dirigătorilor în 31 Iunie din acel an. Acum numitul general le-a comunicat și cu guvernul ardelean, care văzând că sunt în conformitate cu voința Majestății Sale, ordonă și din partea sa efectuarea ordonanțelor, respectiv restituirea preoților uniți.

Sacrae Caesarea etc. nomine! Prudentes etc. incrementum! Méltóságos commendans generalis ur eő Excellentiájá, ki az erdélyi oláhoknak religioja dolgában felséges Aszszonyunk által denomináltatott regius commissarius plenipotentiarius, communicatta a guberniummal azon ordinatiokat melyeket az Ecclesiasticus fundusokból és parochialis házakból turbáltatott unitus papoknak restitutioja iránt közelebb mult junius 31-dik napján az egész haza circulusaira tisztekhez directe küldött, mivel azért azon ordinatiók felséges Aszszonyunk szentséges akaratjával és tetszésével meg-egyeznek, autoritate guberniali kegyelmeteknek per praesentes parancsoljuk, hogy azon serénységgel és tökéletességgel és szorgalmatossággal melyekkel felséges Aszszonyunk királyi parancsolatainak teljesítésére köteleztetnek a declarált ordinatiokat teljesíteni és az unitus oláh papokat kik az Ecclesiasticus fundusokból és parochialis házakból erőszakosan turbáltattak restituallatni el ne mulassa. Sic facturis etc. *Cibinii* 5-ia Augusti 1761. L. Comes *Kemény*, *Antonius Balog* protocol. gub.

Sibiu, 23 Noemvrie 1761. Guvernorul Conte *L. Kemény* trimite copia decretului împărătesei Maria Teresia și ordonă prinderea agitatorului neunit, *Ioan Martinecz*, dia-

con din comuna Biesca, județul Maramureș, care încercase să atragă la neunire pe fiii preoților, iar când a sosit ordinul împărătesc de arestare, fugise din Maramureș.

1761. Maria Theresia etc. Illustres Reverende etc. Certus Ioannes Martinecz diaconus qui in regno nostro Hungariae in possessione Bieczka comitatus Maramarosiensi ingreiniata agebat, ideo quod nonnullos presbiterorum filios ab unione seducere cupiverit altissima resolutione nostra intercipi iussus e dicto comitatu Maramarosiensi una cum omnibus rebus suis fugam arripuit. Cum vero suspicio habeatur se in principatum nostrum Transsilvaniae recepturum, ea propter mandamus, ut interea donec praenominati Martinecz personae descriptio nobis adhuc submitienda, vobis remitti potuerit, per totum principatum nostrum Transsilvaniae necessarium talemque faciatis dispositionem qua de dicto Martinecz diligenter indagetur idemque ubicunque inventus fuerit intercipiatur, si porro eundem intercipi contigerit, informationem nobis desuper sine mora submitti volumus. Vobis in reliquo etc. *Maria Theresia.* Gabriel Comes de Bethlen. Ad mandatum etc. Io. Iosephus a *Pelser.*

Sacrae Caesareo etc. nomine. Prudentes etc. incrementum! Maramarosba Bieszkon lako diaconus Martinecz János elfogatása iránt költ kegyelmes rescriptumát felséges Aszszonyunknak oly véggel közölyük in extenso kegyelmetekkel, hogy magok circulusokban jo és szorgalmatos vigyázással legyenek, ugyhogy ha említett személy valamiképpen kegyelmetekhez magát recipialta, recipialna vagy már ottan is latitalna, mindjárt elfogattassék és jo custodia alatt tartassék mindaddig, mig iránta a királyi guberniumot informálván innet újabb dispositiot nem vesznek kegyelmetek. Sic facturis etc. *Cibinii* die 23-tia mensis Novembris 1761. L. Comes *Kemény* gub. Samuel de *Brukenthal.*

Sibiú, 8 Ianuarie 1762. Prezidentul guvernului ardelean, I. Anton *Bajtay*, scrie magistratului din Bistrița: *Maiestatea Sa* a îngăduit să se facă *colectă bisericască printre Românii neuniți* din Ardeal după o anumită normă, pe care o va da colectorilor episcopul *Dionisie Novacovits*. Această îngăduință a întărit-o Excelența *Sa*

generalul cu patenta sa. Deci guvernul ordonă magistratului să nu împiedece, ci să sprijinească pe arhidiaconul ori pe diaconul care se va prezinta în district în vederea colectei.

Sacrae Caesareae etc. nomine. Prudentes etc. incrementum !
 Felsőes Aszszonyunk kegyelmesen megengedvén hogy ezen hazában a non unitus oláhoktól a proportione cuiusvis conditionis magok püspökjektől Dionisius Novakovits eö kegyelmétől a kollektoroknak adando norma szerint bizonyos Ecclesiastica collecta instituallathassék. Mely kegyelmes engedelmét eö felségének méltóságos commendérozo generalis ur eö Excellentiája maga patentálásával münialván a királyi gubernium is per praesentes serio committálja, hogyha feljebbnevezett püspök eö kegyelme expressusa, archidiaconusa, diaconusa, méltóságos kommandérozo generalis ur eö Excellentiája patentálásával kegyelmelek circulusában említett collecta végett megjelenendik, azt nem csak sem egyképpen sem másképpen ne impedialják s másoktól is impedialni meg ne engedjék, hanem minden lehető uton és módon nékie assistentiával lenni ei ne mulassa. Secus etc. *Cibinii* die 8-va mensis Ianuarii anni 1762. B. I. Antonius *Bajtay* praes., Samuel *Brukenthal*.

34

Sibiü, 22 Martie 1762. Guvernorul Conte *L. Kemény* comunică magistratului bistrițan: Comisia aulică orânduită în cauza Românilor a avizat guvernul, că *turburările făcute de neuniți*, acum cu ocazia dismembrării și predării bisericilor, s'au întezit. Predarea bisericilor în unele locuri nu s'a efectuat, ba unii posesori (stăpâni ai satelor) nici nu vreau să știe de predare. Deci poruncește cu toată seriozitatea să efectueze predarea în locurile unde aceasta încă nu s'a făcut și să admonesteze pe posesori să nu împiedece, ci dîmpotrivă să sprijinească împlinirea deciziei comisiei aulice, stându-le în putere, dacă au ceva pretensiune, să facă apel la Maiestatea Sa.

Sacrae etc. nomine. Prudentes etc. incrementum! Az oláhok dolgában rendeltetett aulica commissio repraesentalta a guberniumnak hogy midőn a nem unitusok által indított zenebonáknak megtsendesedését reménylhette volna, a dismembratio és templumok általadásával ujabban tumultuálkodni kezdettenek, azért hogy az aulica determinatio szerint mind eddig is némely helyében a templumok a nem unitusoknak nem resignáltatták, sőt némely helyekben a possessorok nem is engednék resignatiojokat. Parancsolatik annak okáért kegyelmeteknek autoritate guberniáli igen serio hogy ahol még a dismembratio szerint által még nem adottanak az nem unitusoknak, légottan haladék nélkül adassa által kegyelmek, és eddig való haladéknak adja okát, moneálván a possessorokat is hogy az említett aulica determinationak teljesítését ne impedialják sőt secundálják, ha mi méltó praetensiojok lenne, szabadságokban állván eő felségének repraesentálni és megbánodásoknak orvoslását instálni. Sic facturis etc. *Cibinii die 22-da Martii a. 1762. L. Comes Kemény gub., Alexius Cserei.*

35

Sibiü, 26 Noemvrie 1764. Guvernorul Conte Andreiu Hadik împärtăşeşte că trei dintre aderentii faimosului Sofronie, proscrisi din principatul Ardealului, iarăş s'au reîntors şi stau ascunşi undeva. Deci ordonă magistratului bistriţean să ia dispoziţii pentru arestarea lor, punând în vedere remuneraţie de câte 50 galbeni de fiecare.

Sacrae Caesareo etc. nomine. Prudentes etc. incrementum! Innotuit gubernio huicce regio proscriptos ex hocce principatu impostoris Sofronii quosdam sequaces et consocios iterum reversos, hinc inde in principatu latitare ac in cuibusdam locis visos etiam fuisse, signanter autem unum nomine *Popa Lázár*, alterum *Thodostum*, tertium autem *Ephrem* dictum, quorum proscriptio cum iudicialiter sub poena talibus dictata, fuerit determinata, Dominationibus Vestris hisce serio iniungitur eas in suo circulo faciant providas dispositiones, ut si quis praescriptorum ibidem reperiretur illico intercipi ac arctissimae custodiae tradi possit ac valeat, nomine nostro publicantes, quod per quoscumque demum iidem intercipientur pro uno quovis singillatim 50 Ducatorum remunerationem infallibiliter obtinebunt. Sic facturis etc. *Cibinii 26-a Novembris 1764. Andr. Comes Hadik, Antonius Balo secr. gub.*

IN MUNȚII RODNENI

VLADIMIR MACOVEI

Valea de sus a Someșului-Mare este încunjurată de munți mai mult sau mai puțin înalți, mai cu seamă laturea dreaptă a lui, începând cu muntele Țibleșul ce falnic se ridică din partea nord-estică și care face începutul catenei munților Rodnei. La stânga Someșului acest cadru muntos se extinde spre orașul Bistrița cu frumoasele dealuri, cari nu sunt mai puțin fermecătoare și cari ofer înfățișare foarte mult asemănătoare cu Nordul Moldovei dintre Prut și Siret.

Apuci în sus pe șoseaua ce se întinde pe malul drept al apei. Deoparte și dealta colinele sunt acoperite cu păduri tinere de mesteacăn printre care se mai intercalează carpănul, ulmul și mândrul stejar. Acestora mai sus le ia locul fagul, iar și mai sus se întinde covorul prețios al molidului și al bradului, cari foarte mult au suferit în timpul războiului precum și dela nemiloasele exploatări forestiere. Cutoatecă în pădure este sănătatea, în ea este aer curat, ea este opritoarea norilor, dușmanul înverșunat al puhoaelor și totodată inviorătoarea sufletelor; totuș cu părere de rău putem constata că românul nostru o distruge fără milă. Ar fi bine ca în sufletul țaranilor să prindă odată rădăcină și buna idee de-a îngriji și cruța pădurile, cari reprezintă una din neprețuitele comori ale patriei noastre.

În față îți răsare un sat. Înainte de a intra în el rămâi uimit de chibzuința și de hărnicia gospodarilor. Aici vezi cât de mult ține țăranul nostru la bucățica lui de pământ; cu ce mare stăruință caută el să-și apere locul împotriva apelor sălbatice, punându-le în cale grămezi de pietre sau împletind din distanță 'n distanță garduri de nule deacurmezișul cursului lor și astfel domolind marea putere de sfărâmare a apei. Abia s'au strins bucatele de pe câmp și 'ndată vezi gunoiul ici-colea pus în mici grămăgioare, pare c'ar fi niște mușuroaie de cârliță. Aicia într'adevăr se cunoaște valoarea pământului, știu să'l prețuiască, nu găsești un petec nelucrat. Până în pereții casei locul nu rămâne nefolosit, ci este lucrat cu o îngrijire deosebită; iar dacă nu e sămănat cu legume, cel puțin se împodobeste cu frumoasele flori, cari înviorează și ochii țăranilor noștri. Vezi apoi pe lângă șuvițele sămănate cu păpușoiu, orz și ovăs, întinderi mari acoperite cu lufernă ori trifoi. Se mai observă o îngrijire mare a vitelor. Ți-e mai mare dragul să le vezi când se întorc seara dela păscut, ca scoase din grajd, cu părul neted și strălucitor, cu ugerul plin de lapte. Aproape toate sunt roșcovane cu mici pete albe pe frunte și umeri. Pe ele acasă nu le așteaptă ocol murdar și iesle goale, ci grajd curat și nutreț din belșug.

Trecând prin mai multe sate someșene, iar din Rodna veche abătându-te spre stânga, apuci pe o cale ceva mai îngustă ce merge tot paralel cu un mic-râuleț, Izvorul Minelor, care alimentează Someșul. Abia percurge omul o mică parte din această cale, când îi răsare în față un perete înalt învăluit într'o ceață deasă. Acesta este Vârful Ineului, ce se ridică mândru în fruntea munților Rodnei. Te cuprinde o poftă nemărginită ca să te afli cât de iute pe creasta lui. Nici frumoasa așezare a satului Valea Vinului, nici minunata apă minerală nu te pot opri. Abia ai poposit vr'o zece — cincisprezece minute lângă izvor, și pornești mai departe la drum. Însă calea e lungă și de acu înainte începe urcușul, iar ranița plină cu merinde în spate se resimte mai bine. Vrând-nevrând trebuie să-ți înfrânezi zorul și să pășești pas cu pas, negrăbit, dacă ai dorința să mai privești și plaiurile dimprejur.

Drumul duce peste podul Izvorului-Roșu și apucă iarăș pe lângă Izvorul Minelor. Și de o parte și de alta se înalță molidul pletos, drept ca lumânarea, formând o piramidă regulată, cu acele înfipte de jur împrejurul ramurilor și cu conurile mari întoarse cu vârful în jos. Desișul pădurii de brad nu lasă să pătrundă ușor razele soarelui și astfel face să fie calea ceva mai umbrită. Nu întâlnești pe nimeni, afară doar vr'un ciobănaș ce se coboară din munte. Imprejurimile par aproape pustii.

Deodată însă răsare prima clădire unde se curăță pirită scoasă din numeroase mine, și de aci apucând la dreapta pe o cărare îngustă, începi urcușul mai în piept. Sui treptele de piatră și lemn anume făcute, treci pe lângă câteva case ale minișterilor și lângă un izvor cu apă limpede ca cristalul, bună și rece ca ghița, te oprești spre a răsufla puțin. Un frumos peisaj ți-se arată: în față minunata creastă a Corongișului iar în dreapta printre ramurile brazilor, Vârful Inelui. Podoaba drumului care mai trebuie parcurs printre brazi o face frumoasa cascadă ce se ivește în cale și te face să te oprești un moment ca să admiri vuetul apei. Pornind din nou la drum, se obsearvă simțitor că brazilii se tot răresc, devin mai mici, mai rari în ramuri și abia ai trecut ultima cotitură când apare luminișul plaiului de munte. Lăsând pădurea, o cărărușă, făcută de piciorul păcurariului și al blânelor oițe, merge șerpuiind spre coama muntelui pierzându-se în depărtare fără ca să-i vezi deocamdată capătul.

Dorul de-a fi mai iute pe creastă este acum și mai mare. Te încunjură o liniște completă. Numai din când în când câte un chiuit lung de al ciobănașilor răsună cu ecourile sale cari se pierd în valea adâncă. Depe cealaltă creastă auzi ca răspuns un alt chiuit și mai lung și mai puternic al altui cioban. Acestea sunt singurile sunete ce tulbură liniștea plaiului de munte. Conduc de gândul să fii înaintea de-a apune soarele pe creasta Inelui, urci îngusta cărărușă fără ca să simți oboseală, cutoatecă sudorile curg și roaie pe fața învăpăiată. De aci omul poate ajunge într'un ceas pe creastă, unde mai întâi scoate un răsuflet adânc, pe urmă admiră infinitul albastru, iar în fine frumoasele priveliști, ce-l încunjură, îl ispitesc să le soarbă cu ochii. Tot ce e pământesc, toate piede-

cile puse în calea urcuşului, toate grijile, toate durerile suferite până aici, au rămas dela sine în calea parcursă.

Faţă 'n faţă cu Ineu se înalţă Vârful-Roşu care ascunde, în dosul său, tainicul lac al Lalei cu plantele sale acvatice. Pe coastele munţilor împrejmuitori se mai văd petece de zăpadă pentru topirea căreia încă n'a fost suficientă căldura soarelui de funie.

O ramificaţie a potecei care urcă pe Ineu, apucând spre stânga şi trecând peste muntele Cişa, duce pe Corongişul plin de pălcuri formate de Floarea-Reginei (Edelweiss, Gnaphalium Leontopodium) mult căutată de toţi excursioniştii.

Soarele începe să apună şi locul lui îl ocupă stelele, iar călătorul e nevoit să-şi caute adăpost la vr'o stână. A doua zi excursionistul să scoală des de dimineaţă cu gândul să privească măestrosul răsărit al soarelui, precum cu mare deliciu a urmărit şi apusul lui. Inşă pentru moment ce desamăgire, totul dimprejur e numai o ceaţă deasă şi nepătrunsă. Ca printr'un farmec a dispărut splendoarea de ieri a munţilor. Dar spre bucuria privitorului, cu ivirea razelor soarelui, ceaţa se rupe şi după ce a mai admirat înc'odată priveliştea încântătoare, apucă drumul ce duce în vale spre mine.

Toate impresiile, toate vederile şi frumuseţile naturale cu cari este înzestrat acest ţinut, rămân adânc imprimare în sufletul călătorului, ca o scumpă amintire.

Voci străine despre Români

VIRGIL ȘOTROPA

Dacă cetim opurile scriitorilor străini, în cari ei vorbesc despre trecutul, așezarea, caracterul și moravurile poporului român, în cele mai multe cazuri putem constata sau superficialitate și ignoranță uimitoare în materie, sau expresă reavoință și intenționată denaturare a facultăților și aptitudinilor poporului nostru. Repet, în cele mai multe cazuri, și maicuseamă la scriitorii națiunilor conlocuitoare se poate constata acest fapt izbitor, și totuș ușor de înțeles. Pentru că cu toată opresiunea, maltratarea, nedreptățirea și ura cu care erau tratați Românii din partea popoarelor cu cari le-a fost împărțit de soartă să trăească împreună; ele în toate timpurile au purtat mare frică de poporul nostru și, neputându-l răpune și desființa nici cu aplicarea celor mai draconice mijloace, au căutat cel puțin să-l ponegrească și să-l trateze cu un suveran și extrem dispreț.

De multeori stai la îndoială să califici de naiv copilăresc ori de nebun procedeu un autor de istorie, geografie ori statistică, cu care încercau să diminueze cu tot prețul valoarea etnică a poporului român, când amintindu-l în șirul celorlalte popoare la sfârșit, chiar și după Tîgani, când reducându-l numerice și dene-gându-i orice drept la o existență tolerabilă.

Dar iată deodată ce întorsătură a sorții. Românii robi se fac stăpânii acestei țeri. Stau păliți și consternați străinii, și chiar și unii Români trași în mrejele lor, cari mai înainte rosteau și scrieau cele mai insolente invective la adresa poporului nostru. Cum li zăhăe și supără pe unii vorbele și scrisul de mai înainte, și cât de bucuros ar trage cu buretele peste ele, dac'ar putea, pentruca trecutul regretabil să nu le turbure tihna situațiilor și onorurilor în cari se cocoșează astăzi. Iar Românul despre care se zicea altădată că „ține minte“, acu paremi-se începe să uite zicătoarea mult temută; și poate e mai bine așa: să se arunce vâlul uitării peste amarul trecutului.

În interesul și pentru constatarea adevărului însă trebuie să recunoaștem că atât în trecutul depărtat cât și în cel mai apropiat s'au aflat în șirul străinilor și unii corbi albi, cari au avut cutezanța să mai zică și câte o vorbă bună despre Români, să scoată în relief și laturi luminoase din viața lor și să mărturisească nedreptatea ce li-s'a făcut. În scopul ăsta află cu cale să desvelesc câteva dovezi cari fac cinste persoanelor neînfricate și iubitoare de dreptate amintite mai la vale: doi soldați austriaci și un istoriograf maghiar.

Cum mai amintisem și în alt loc, generalul-comandant din Sibiu baronul Adolf Nicolae Buccov fu numit de împărăteasa Maria Terezia cu autograful din 11 Aprilie 1762 comisar pentru înființarea graniței militare ardelene. După ce însă întâmpină în acțiunea sa multe piedeci, îndeosebi din partea nobilimei și preoțimei maghiare, în anul următor 1763 împărăteasa încredință pe generalul de divizie baron *Iosif Siskovici* cu finalizarea chestiei grănicerești, cu care ocazie se puse temelie și regimentului II grăniceresc năsăudean. Siskovici, de origine croată, asemenea a avut mult de luptat pentru împlinirea misiunii sale, și mai ales cancelaria aulică instituită în Viena lângă curtea domnițoare se opunea din răspuțeri intenției de-a înrola și pe Români în miliția grănicerească, deoarece în amintita cancelarie aveau mare trecere și influență nobilii și corifeii maghiari. Cu toate intrigile curtenilor maghiari energicului general îi succese să realizeze intenția înțeleptei domnițoare, și în această chestie importantă prezintă el consiliului de

războiu un lung și instructiv raport care conține un foarte prețios material istoric, ce va forma obiectul unui articol separat. Aci voesc să arăt și reproduc în traducere română numai o parte chiar dela începutul interesantului raport, din care să se vadă cum gândea și cum cuteza să vorbească meritosul general despre Români.

„Nu este altmintrelea; cancelaria îndată la început a desfă-tuit să fie primiți Valahii în statul grăniceresc, și anume mai cu seamă indicând motivul că poporul acesta dela fire ar fi șovăitor, nestatornic și dedat la desfrâuri. Deoarece însă din experiență se știa prea bine, că nunumai în multe regimente se află un considerabil număr din acești oameni, cari odată deprinși cu serviciul, se poartă foarte bine, dar că și regimentele Gyulay, Haller și Karolyi constau aproape în întregime din ei; și cu toate acestea atât în fața dușmanului cât și în alte cazuri fac servicii excelente și observă strictă ordine; mai departe, dupăce tot din experiență s'a aflat că grănicerii bănățeni, Valahi curați și poate mai aspri decât Ardelenii, nunumai persistă neînfrânți și au persistat între împrejurările cele mai critice în credința jurată, augustei case domnitoare, ci se dedică cu multă și constantă afecțiune disciplinei militare și altor exerciții; astfel această experiență clară și netă-găduită a făcut ca curtea să nu ia în seamă desfățuirea cancelariei și a înduplecat-o să primească pe Valahii ardeleni în statul grăni-ceresc. Cu acest prilej sunt nevoit să mărturisesc în favorul acestor Valahi atât de rău descriși adevărul, că deși ici-colea și între ei se ivesc instigatori, și unii se lasă seduși la manifestări rebele; totuș eu cu toți Valahii împreună n'am avut atâte supărări, atâte griji și atâtă mâhnire cât am avut de îndurat din partea unei singure companii secuiești din Ciuc ori Treiscaune“.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

La înființarea regimentului grăniceresc năsăudean fu numit în 1762 *Carol Heydendorff*, un membru al cunoscutei familii săsești, căpitan cu sediul în comuna Feldru. Stând însă Feldrihanii tocmai pe atunci în mare ceartă și dușmănie cu Bistrița și cu comunele săsești învecinate, căpitanul Heydendorff fu nevoit după câțva timp să-și părăsească compania fiind transferat la regimentul

l românesc din Orlat. În 1778 el iarăş fu numit în regimentul năsăudean cu rangul de maior şi în scurt timp ştiu să-şi câştige alipirea şi simpatia poporului de aci. Luă parte la toate războaiele cari au urmat. În 1783 a fost încredinţat cu militarizarea Bârgaelor; în 1785 deveni loc.-colonel, iar în 1787 fu numit colonel şi comandant al regimentului năsăudean. În anii următori luă parte în războiul contra Turcilor în Ardeal, Moldova şi Muntenia şi cu o ocazie aruncându-se din pasul Branului cu regimentul său asupra duşmanilor, îi sili să se retragă şi prin asta mântui Braşovul de invazie şi ocupaţie turcească. Cu acest prilej scrie colonelul Carol Heydendorff fratelui său Mihail o scrisoare cu data Tohanul nou 7 Maiu 1789. — scrisoare publicată în „Archiv d. Vereins d. sieb. Landeskunde“ t. XXIV din 1892 — în care între altele zice următoarele :

„Mulţămesc lui Dumnezeu că regimentul meu a dat dovadă de atâta bravură şi şi-a câştigat onoruri prin aceasta, şi că totul până acu s'a făcut cu atât de puţine pierderi. Să mă crezi iubite frate, că sentimentul meu deastădată nu se poate asemăna cu nimic, când la apropierea duşmanului am amintit soldaţilor mei datorinţa lor către Dumnezeu, monarh şi patrie, şi ei cu feţele vesele mă asigură că pot fi încredinţat de curajul şi statornicia lor. Cuvintele lor au fost : Nu te teme domnule pentru noi, că eşti tata nostru, nu ţi-om face ruşine, om sta până la un pic de sânge. (Notă : Cuvinte scrise şi în epistolă în româneşte). Sunt mândru de-a fi şeful acestor bravi oameni. Dumnezeu să ne ajute şi mai departe, ca odată să pot zice : Aci sunt ei, pe cari mi-ai încredinţat, pe niciunul nu l'am pierdut fără de folos“.

În campania aceasta Heydendorff şi-a câştigat şi mai mult iubirea soldaţilor şi ofiţerilor, stima generalilor şi favoarea generalului-comandant, prinţul Coburg care l-a recomandat să i-se confere titlul de baron. Neavând însă copii, Heydendorff n'a uzat de acest titlu. Întors în 1791 la Năsăud a avansat în 1793 la rangul de general, şi după trecere la pensie a murit în 1797.

Istoriograful maghiar *Iosif Kemény* a publicat în 1846 în revista „Magazin für Geschichte etc.“ redactată de Anton Kurz,

un judicios studiu privitor la cneji români din Ardeal, studiu care a fost mult apreciat și chiar utilizat de istoricii români. Mulți dintre cetitori însă de sigur n'au dat atenție cuvenită observărilor juste și imparțiale pe cari ici-colea le face Kemény vorbind despre soarta tristă și deplorabilă a Românilor precum și despre tratamentul neomenos ce ei aveau de îndurat din partea Maghiarilor. Și trebuie să se accentueze că Kemény avea îndrăzneala să-și publice părerile numai doi ani înainte de revoluția lui Kossuth, care sub masca frumoaselor principii de libertate, frățietate și egalitate, urmărea pe ascuns pe toate căile desființarea Românilor din Ungaria și conștopirea lor cu Maghiarii. Astfel vorbind despre cea mai cruntă robie în care au ajuns Românii încă din timpurile primilor regi maghiari, Kemény observă următoarele:

„Aceasta a fost deci soarta unei națiuni, care — mult timp înainte de pătrunderea Maghiarilor în Europa, ieșită din elementele eterogene ale diferiților învingători și învinși, și despoiată de conștiința mândră de a fi fost odinioară poporul băstinaș independent, — a succumbat luptând și sângerând în grele războaie contra Maghiarilor. Că această națiune a fost greu robită de Maghiarii cari în secolul al X-lea cunoșteau numai dreptul apăsător al sabiei crunte, a fost blestemul timpurilor de atunci. Inșă să vrei încă și azi să odihnești și să guști în liniște și în mod suveran sub umbra și sub fructele acestui blestem crud, ar însemna necinste pentru nobilimea de astăzi, despre care n'ar fi permis să se mai zică cu cuvintele de odinioară ale lui Keza: *vivere volentes otiose*“.

Instructivul său studiu și-l sfârșește Kemény cu următoarele reflexiuni interesante, pe cari ar fi bine să le citească și să și-le imprime conaționalii săi:

„Nu chemarea din secolul al XII-lea a poporului liber german în Ardeal a pricinuit despoiarea Valahilor noștri de drepturile lor cetățenești anterioare; ci ultimele valuri furioase ale năvălirii de mult trecute a popoarelor, produse de pătrunderea viforoasă și cuceritoare a Maghiarilor în Panonia și Dacia, a fost pricina subjugării și despoierii multor stăpâni de odinioară ai țerilor, și între aceștia îndeosebi și a Valahilor. O privire serioasă asupra vechiului trecut și asupra apăsării cândva grele și inumane, căreia

În secolele cruzimii nobilitate i-au sucombat Valahii noștri sub forma cea mai scârboasă a sclăviei și iobăgiei, involuntar trezește în om un sentiment lugubru și trist, și — pentruce să n'o spun deschis? — o rușine care, în zilele noastre de mai multă blândea și cultură, serios ne avertizează: să nu rămănem necondiționat pelângă vechile obiceiuri. Nu accentuarea pățimașă, volnică și făcută cu rabulism pe socoteala altora, a pretinșelor drepturi vechi și de mult proscrise; ci căutarea binevoitoare și pacinică a indulgenții potrivite timpurilor de azi și a concesiunilor nouă și cuviincioase; iată de ce are nevoie o națiune încovoială de restricțiile timpurilor vechi și de loviturile nemiloase ale trecutului; o națiune, care în prezent se ridică zilnic tot mai mult prin cultură, care adeseaori a dat naștere celor mai buni cetățeni, eroi și oameni de stat, și'n consecință n'a rămas fără oarecari merite pentru patrie și rege".